Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 92 (13392) | 1987 чылдың апрель 18, суббота | Өртээ 3 көпек. | 1925 чылда үндезилеттинген

АНЫЯКТАР — РЕВОЛЮСЧУ ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЧОГААДЫКЧЫ КҮЖҮ

ВЛКСМ-ниң XX съездизинге М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эштер комсомолчулар!

Барык бүгү совет кижи бүрүзүнүң дайынчы болгаш күш-ажылчы чалыы назыны-биле холбаалыг организация, бистер бүгүдеге чаа, социалистиг амыдыралче орукту айтып берген организация — ленинчи комсомолдуң XX съездизи ийи хүн ажылдап тур.

ВЛКСМ-ниң амгы съездизинде боор турар санал-онал солчуушкунунга бөгүн киржири дег улуг күзел меңээ кажан-даа туруп көрбээн боор. Ындыг күзелдиң партия Төп Комитединде болгаш чазакта кады ажылдап турар эштеримде база барын билип тур мен. Ындыг болур-даа ужурлуг деп бодап тур мен. Бистиң Советтер чуртунуң бо хүнүн болгаш даартагы хүнүн төлээлеп турар кижилер бо залда чыылган. Ынчангаш мында боор турар бүгү-ле чугаа чүгле амгы үеге эвес, харын келир үеге база улуг ужур-уткалыг болур. Маңаа сагыш-сеткили хайныкпаан кижи турбас болгаш туруп болбас-даа ужурлуг, чүге дээрге силерниң кыптыккан комсомолчу одуңарны, дайынчы сорууңарны, амгы үе дээш ажылагыйжы сагыш човаашкыныңарны база келир үеже соруктууңарны мында кижи бүрүзү эскерип билип тур боор, ону эскербейн баарының аргазы-даа чок. Силерниң сеткил-хөөнүңер бисче база дамчып, дээп тур. Бистер силерниң-биле кады бо хүннерде чалыыттап тур бис. (Адыш часкаашкыннары).

Силерниң бо съездиңер чурттуң аныяктар шимчээшкининге ёзулуг-ла чаа үе-чаданың эгезин салган болгаш чаа арынны ажыткан съезд болурунга Коммунистиг партия, бистиң бүгү ниитилеливис канчаар-даа аажок улуг сонуургалдыг. Чурттуң мурнунга, улустуң мурнунга бодунуң улуг харысалгазын комсомолдуң медереп билип турарының дугайын, силер-биле кады чурттап турарывыс бистиң ниитилеливистиң бүгү талаларында чаартылганың ханы өскерлиишкиннериниң чорудулгаларынга аныяктарның улам идепкейлиг киржир дээн изиг күзелиниң дугайын илеткел-даа, саналдар-даа херечилеп турар. Ажылга болгаш амыдыралга чаа утканы база хей-аътты чүгле ол кайгамчык эки хөөннер бээр аргалыг. (Адыш часкаашкыннары).

Силерниң съездиңерниң негелделиг байдалы бистерни өөртүп турар-дыр. Ындыг байдал чурттуң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазынга, бөгүн бистиң ниитилеливистиң шиитпирлеп турар айтырыгларының чидиинге болгаш улуг ужур-утказынга дүгжүп турар. Ындыг байдал бүгү совет аныяктарның күзел-чүткүлүн илергейлеп турар дээрзинге чигзинмес бис. Бистиң чуртувуста боор турар революсчу чорудулгалардан аныяктар боттарын хоорук турар эвес кылдыр көрүп турары съездиниң бүгү ажылындан билдинип турар-дыр. Ол—кайгамчык эки болуушкун-дур. Чугаа болза комсомолдуң туружунуң дугайында боор турар. Виктор Мироненконуң комсомол база эде тургустунуушкун дээш туржуп турар деп чугаалаан сөстеринге СЭКП ТК-ның өмүнээзинден байыр чедирип тур мен. (Адыш часкаашкыннары). Бистер ону чурттуң бүгү аныяктарының туружу кылдыр хүлээп ап тур бис, чүге дээрге силер оларның мында төлээлекчилери болгай силер. (Адыш часкаашкыннары).

Оон-даа артык чугаалап болур мен: силерниң туружуңар партияга канчаар-даа аажок улуг политиктиг ужур-дузалыг. Комсомолдуң съездизи эң-не харысалгалыг үеде—дидим эгелээшкиннерниң болгаш күжениишкиннинг улуг ажылдың үезинде эртип турар. Боор турар ниитилел чаартылгаларының хемчээли маргыш чок улуг, ол амыдыралдың анаа агымының дөңнелин уштук ажып турар. Ынчангаш, эргим өңнүктер, силерге социалистиг ниитилелдиң революсчу чаартылгазынга киржир улуг таваржып турар. (Адыш часкаашкыннары).

Улуг державаның канчаар-даа аажок улуг экономиктиг күчүзү, төрээн черниң чижеглел чок бай-байлаа болгаш каас-чаражы, эртемниң кайгамчык улуг чедиишкиннери, бистиң культуравыстың болгаш идеологиявыстың чөптүг, үнелиг чүүлдери болгаш чаагай чаңчылдары — силерниң холуңарда. Октябрьның херээн силер үргүлчүлээр, бөмбүрзекке тайбыңны силер камгалаар ужурлуг силер.

Канчаар-даа аажок улуг харысалга аныяктарга онаажып турар. Чурт дээш, социализмниң салым-чолу дээш, кижи төрелгетенниң цивилизациязының тайбың келир үези дээш харысалга онаажып турар. Ынчангаш бистиң партийже эш хуузунуң күзээшкинивис — бедик сорулгалар дээш күштүг харамнанмазы. Ол болза кижиниң амыдыралында эң-не кол чүүл-дүр. (Адыш часкаашкыннары).

Бөгүнгү үе —төлептиг хамааты болурунуң, политиктиг болгаш идейлиг дадыгышкынның кайгамчык эки школазы-дыр. Эгелей берген өскерлиишкиннерниң кол утказын болдунар шаа-биле ханы билип алырын, оларның чаартыкчы ёзузун хүлээп алырын, силерниң салгалыңарга болгаш бүгү ниитилелге оларның чүү болурун эки билип алырын оралдажыңар. Чүгле ындыг билиишкин — эде тургустунуушкун-биле холбашкан өскерлиишкиннерниң ханызын, улуг хемчээлдиин болгаш чаазын билип алыры чогаадыкчы күш-ажылга ёзулуг, амыдыралчы идиг бериишкинни болуп, бистиң социалистиг күрүневистиң төөгүзүнүң эң харысалгалыг үе-чадаларының бирээзинге бодунуң туружун, бодунуң ролюнуң дугайын тодаргай билип алырынга дузалаар.

Силер эде тургустунуушкунуң идепкейлиг, медерелдиг киржикчилери болган турарыңарны күзээр-дир бис. (Адыш часкаашкыннары). Мен мынча деп чугаалаарындан безин чалданмас мен: чүве-ле бүрүзүнге бүзүревеңер. Бүгү чүвени билип алгаш, ол билип алган чүүлдериңерге үндезилээш, бодуңарның амыдыралыңарга, бодуңарның ажыл-чорудулгаңарга эргежок чугула түңнелдерден үндүрүңер. Эде тургустунуушкунуң сорулгаларын шиитпирлээринге чогумна шак ындыг тодаргай, ыяк угаап бодаттынган туруш херек.

Совет кижилерниң салгал бүрүзү бодунуң амыдыралының кол сорулгазын шиитпирлеп чораан. Силерниң үлүүңерге онаашкан сорулга дугайын чугаалаарының мурнунда, Владимир Ильичиниң мынча дээнин сактып көрейн: «бистиң аныяктарывыстың келир үези мени ханызы-биле дүвүредип турар. Олар — революцияның кезии-дир». Ильичиниң чугаалаан үезинде ол шын турган, ол бөгүн оон-даа эвээш эвес чугула болгаш харын оон-даа артык шынныг. Чүге дээрге революция уламчылап турар. (Адыш часкаашкыннары).

Бистиң төөгүвүстү эң-не улуу-биле үнелеп көөр болза, бүгү тиилелгелерни болгаш чедиишкиннерни, частырыгларны, чедимче чок чүүлдерни болгаш чөгел тонуушкуннерни-даа көөр бис. Ол үнелээшкин-биле бис, Октябрьның оруунга кирип алгаш, аныяк революсчу демиселчилерниң бүзүрелин аныяктар шынзыдып, боттарының хүлээлгезин күүсеткен деп чоргаарал-биле чугаалап болур бис. (Адыш часкаашкыннары).

Бир салгалга революция—хамааты дайынны болгаш баштайгы беш чылдар; өскелеринге — Ада-чурттуң Улуг дайыны, ушкулериниң чалыы назынынга дайын соолундеги катап тургустунуушкуннуң маадырлыг чылдары онаашкан. Кур черни аңдарып, Тюменьниң нефть-биле байлак черлерин ажыдып, БАМ оруун тудуп, Сибирьге электростанцияларны тудуп, эртем-техниктиг депшилгениң бедиктерин чаалап ап турганнардан силер болгаш силерниң үе-чергелериңер бөгүн эстафетаны хүлээп ап турар-дыр силер. Кызымаккай күш-ажылчы хүннерден улуг үүле-херек бүдүп, бистиң чонувусту болгаш чуртувусту күчү-шыдал киирип, алдаржыдып турар. (Адыш часкаашкыннары).

Советтер чуртунуң аныяктары ону өстүрген болгаш кижизиткен бодунуң чонунга, бодунуң Төрээн чуртунга кезээде төлептиг болуп келген. Ындыг боор турган-даа, моон соңгаар-даа ындыг болур деп, бистер, коммунистер, бүзүреп турар бис. (Адыш часкаашкыннары).

Силерниң алдарлыг бурунгуларыңарга — кижи төрелгетенниң төөгүзүнге эң улуг революцияны үндүргеннерге, социализмни тургускаш, ону камгалап алганнарга, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң күчүзүн быжыктырганнарга съездиниң индиризинден партияның болгаш комсомолдуң өмүнээзинден ханы хүндүткелди болгаш чуректиң ханызындан өөрүп четтиргишкинни илередирин чөпшээреп көрүңер. (Адыш часкаашкыннары).

Оларның ажыл-херээ — төөгүнүң үнелеп четтинмес байлаа-дыр. Ол, чоннуң сагыш-сеткилинге мөңгезиби-ле артып калыр. Ол, чурттуң улуг намдарының эрес маадырлыг салым-чолу-дур!

I.

Эштер! Чаартылгаже болгаш эде тургустунуушкунче партияның угланыышкынының утказы кысказы-биле мынчаар илереттинген: социализмни улам хөгжүдери. Мында силерниң-биле бистиң чурттап турарывыс ниитилелдиң амыдыралчы арга-шинээзиниң дугайында кол айтырыгга харыы ол.

Октябрьның 70 чылы социалистиг тургузугнуң амыдыралчы күчүлүг курлавырларын көргүскен. Социализмниң артында кончуг улуг социал тиилелгелер, бүгүдениң хүлээп көргени экономиктиг болгаш культура чедиишкиннери, сорук киирип турар төөгүлүг перспективалар туруп турар. Оон-биле бис дүрүм ёзугаар чоргаарланып, чурттап турар ниитилеливистиң улуг үнелиг чүүлдерин үнелеп көрүп турар бис.

Өске айтырыг база бар: ажыл-херектиң амгы байдалынга сеткил ханган бис бе? Бис маңаа бүгү-ле боттуу-биле болгаш дорту-биле — чок, сеткил ханмаан бис деп харыылаар ужурлуг бис. Бистиң мурнувуста социализмниң бүгү артык күштүүн болгаш аргаларын, ооң эң бай материалдыг болгаш моральдыг курлавырын, ооң күчүлүг революсчу салдарын долу хемчег-биле ажыглаары болгаш ажыглаарының сорулгалары туруп турар.

Социализмни улам хөгжүдери деп чугаалап тура, бис экономика, культура болгаш мөзү-шынар талазы-биле кижи төрелгетенниң хөгжүлдезиниң мурнуку одуруунда доктаамал чаартынып, хөгжүп турар социализм херек деп онзалап демдеглеп турар бис. (Адыш часкаашкыннары).

Социализмни улам хөгжүдери — ол дээрге ажылагый чорудулгазынга улам шалыпкын болгаш чогаадыкчы чорук, улам организастыг болгаш корум-чурумнуг болуру, эртемге ылап үндезилеттинген болгаш инициативалыг болуру, эргелеп башкарылганың дээштиин чедип алыры-дыр.

Социализмни улам хөгжүдери—ол дээрге социал чөптүг чорукту улам алгыдары, социалистиг ниитилелдиң эң үнелиг чүүлү — күш-ажылдың ат-алдарын бедидери-дир.

Социализмни улам ыңай хөгжүдери — ол дээрге бистиң ниити чуртталгавыска демократчыдылганы, ажыкчарлыг чорукту, коллективизмни улам сайзырадыры, кижилер аразынга харылзааларга культураны, кижизиг чорукту улам нептередири, кижиниң төлептиг чоруун болгаш бодун боду хүндүлеп билирин улам долу чедип алыры-дыр.

Социализмни улам хөгжүдери — ол дээрге патриотчу бедик сорулгаларже улам улуг чүткүлдүү, чурттуң ажыл-херектери дээш улам улуг сагыш човаашкын болгаш тайбың дугайында улам улуг сагыш салыры-дыр.

Бистиң ниити хүлээлгевис—совет кижилерниң бүгү салгалдарының хүлээлгези — Төрээн чуртту XXI чүс чылга чечектелип турар күчүлүг улуг күрүне кылдыр чедирери. (Адыш часкаашкыннары).

Эштер! Бистиң ниитилеливистиң бүгү талаларын эде тургузуп кирипкенивистен бээр ийи чыл эртип тур. Кижилер—болуп турар чүүлдер дугайын угаап-бодап, бүткен азы ам болур өскерилгелерни үнелеп көрүп, ооң мурнунда турганы-биле деңнештирип, эде тургустунуушкунуң чедиишкиннерин база чедимче чок чүүлдерин демдеглеп турары билдингир. Хөй-хөй кижилер мындыг айтырыгны салып турар: чүнү кылып шыдаан бис, а чүнү кылып шыдаваан бис? Кол чүүл дугайында чугаалаайн. Кыска хуусааның дургузунда, төөгүлүг хуусаалар-биле деңней алырга, бис эвээш эвести эртип келдивис. Ол дээрге шынның, херек кырында амыдыралды шүгүмчүлекчи ёзу-биле эде угаап-бодаарының оруу, ниитилелди чаартырының чаа идеяларын, болгаш уг-шиглерин ажылдап кылырының берге оруу-дур. Ооң түңнелдери көстүп келгилээн.

Чуртта ажыл-херектерниң байдалын ханы сайгарып көргени, таарымча чок болуушкуннарны чидии-биле шүгүмчүлээни, амыдыралдың өзүп турар демократчыдылгазы ниитилелдиң мораль талазы-биле арыгланыышкынының, кижилерниң угаан-медерелиниң арлырының, оларның социал идепкейлиг чоруунуң өзериниң эгези болган.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, эрткен үе чиик эвес, ынчалзажок алыс түңнелинде — үре-түңнелдиг үе болган. Бо үе-чадада бис эң чугула кол чүүлдү чедип алган бис: чаартылганың, революсчу өскерилгелерниң идеялары миллион-миллион кижилерниң угаан-медерелинде четкен, бистиң улузувустуң кол нуруузун бодунуң талазынче ээлдирген бис. Бистиң ниитилел амыдыралывыстың судалын эде тургустунуушкунуң талалакчылары, тудуп турар деп чүвени бүгү чүүлдер херечилеп турар. Бо чорудулга, бо уг-шиг улам күштелир, улам калбарар деп, бодап-даа турар бис. А ол дээрге, эштер, эң кол чүве ол! (Адыш часкаашкыннары).

Эде тургустунуушкунну, партияның XXVII съездизинге ажылдап кылган бистиң политиктиг шугумувусту боттандырарының кол-кол угланыышкыннарының талазы-биле бис дыка ырак бурунгаар көрдүнген шиитпирлерни хүлээп алган бис. Олар бүгү талаларны: экономиканы, культураны, социал адырны, партия болгаш хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң амыдыралын хаара тудуп турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

ШУПТУ СУББОТНИКЧЕ!

В. И. ЛЕНИН КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТЕ

СОВЕТ УЛУСТУҢ ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛЫ

Бистиң чуртувуска Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарындан эгезин алган коммунистиг субботниктер — Москва-Сортировочная демир-орук депозунуң ажылчыннарының чурттуң хамаатылы дайынга үрелген улус ажыл-агыйын катап тургузарынга кандыг-даа төлевир чокка ажылдап киргенинден эгелээн, В. И. Ленинниң «Улуг эгелээшкин» деп адааны чаагай шимчээшкин ам улам бүдүрүкчүлүг, шалыпкежээ ажыл-иштиң байырлалы кылдыр уламчылап турар.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл оюнга алдар кылдыр коммунистиг субботникти эрттирер дугайында эгелээшкинни улуг Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң коллективтери бо чылын база катап идип үндүрген. Москва-Сортировочная демир-орук депозу, найысылалдың «АвтоЗИЛ» каттыжыышкыны, «Серп и Молот» завод болгаш оон-даа өске мурнакчы бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажыл-ишчилериниң эгелээшкинин Үстүү-Енисейниң балык заводу, Элегес-Аксының керамзит хана материалдары кылыр заводу, Таңдының ыяш ажыл-агыйы, Кызылдың № 3 автобүдүрүлгези, «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели баштады бистиң республиканың бүгү-ле бүдүрүлгелери, күш-ажылчы коллективтери деткээн.

Бөгүн— коммунистиг күш-ажыл байырлалы. Ийи дакпыр орденниг Тываның ажылчы чону болгаш найысылал Кызыл хоорайның ажыл-ишчилери, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, коммунистиг субботникче үнүпкен. Ажылчыннар эртен эрте-ле боттарының ажылдаар черлерин ээлеп, ажылдап кирипкен. Баштыңчының төрүттүнген хүнүн боттарының бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле демдеглеп, Төрээн чуртка немелде продукцияны оларның бүдүрүп бээри ол.

Бо чылгы коммунистиг субботниктиң база бир онзагай талазы — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң болгаш эде тургустунуушкунуң стратегтиг угланыышкынын, бистиң каш-каш чыл бурунгаар базымывысты, шынар талазы-биле шимчээшкинивистиң характерин болгаш темпизин тодарадып турар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин Советтер чуртунуң ажылчы чонунуң амыдыралда күүседип турарының кидин түлүк үезинде болуп эртип турар.

Шалыпчы күш-ажыл, стахановчу шимчээшкин Улуг эгелээшкинден эгезин алган. Бөгүн ооң сайзыралын бүгү-улусчу социалистиг чарыштан, мурнакчы ажыл-ишчилерниң болгаш күш-ажылчы коллективтерниң эгелээшкининден көрүп тур бис. Совет улус бөгүн «ленинчи» деп адаар база бир шалыпчы коммунистиг ээлчегже үнүпкени бо.

Чаңчыл болган күш-ажылчы байырлалда школачылардан эгелээш пенсионерлерге чедир улуг, биче бүгү чон фабрикаларда, заводтарда, хову-шөлдерде, шахталарда, чаагайжыдылга ажылдарында социалистиг Төрээн чурттуң чечектелиишкини дээш, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар. «Кызыл субботада» бистиң чуртувус миллион-миллион тонна каңы, хөмүр-дашты, прокатты, нефтини, үлетпүр продукциязын, чоннуң хереглел бараанналарын немей бүдүрер.

Бистиң республикага, бүгү чурттаазы-биле бир дөмей, коммунистиг субботник чоннуң бедик көдүрлүүшкүнү-биле эртип турар. Чижээлээрге, эрткен чылдың күш-ажылчы байырлалынга 152772 кижи киришкен. Боттарының ажылдаар черлеринге 51283 кижи ажылдаан. Ол хүн ажылдап алган акшазындан 215 муң рубльди субботник киржикчилери беш чылдың фондузунче шилчиткен. Үлетпүр бүдүрүлгезинге ажылдаан 12107 кижиниң 7162-зи бодунуң ажылдаар туруштарын ээлээн. 299 кижи боттарының камнап алган чиг эди, одаар чүүлү болгаш кывар-чаар материалдары-биле ажылдап хүнзээн. Коммунистиг субботниктерниң алдарлыг чаңчылдарын уламчылавышаан, беш чыл фондузунче шилчидип турар акша-хөреңги не-чаштың камгалалын, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга медицина хандырылгазын улам экижидеринче, бистиң чуртувуска чырыдыышкынның база кадык камгалалының улам ыңай сайзыралынче кирип турар деп чүвени медереп билбишаан, транспортчулар 20463, кедээ ажыл-агыйның ишчилери 60302, тудугжулар 40738 рубльди шилчиткен.

Субботникче Кызыл хоорайдан 43 муң хире, а бүгү республикадан 152 муң хире кижи ажылдап үнер. Оларның иштинден 1477 кижи камнап алган чиг эди, кывар-чаар материалдары-биле ажылдаар. Республиканың ажылчы чону беш чыл фондузунче 216 муң хире рубльди шилчидер.

Коммунистиг күш-ажыл байырлалын сорук кииришкининг уткувушаан, Совет Тываның ажылчы чону СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү совет улус-биле бир демей, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң база эде тургустунуушкунуң угланыышкыны-биле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюн төлептиг уткуур дээш, чаңгыс кижи дег, демниг күш-ажылы-биле ажылдап турар.

ШУПТУ — КОММУНИСТИГ СУББОТНИКЧЕ!

ПАРТИЯНЫҢ БҮЗҮРЕЛИНГЕ ЧАЛГЫННАЛГАН ЧАЛЫЫ НАЗЫН

Практиктиг ажыл-иштиң база амыдыралдың ханызынга турары, бодунуң аныяк-чалыы энергиязын эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге бараалгадыры — үениң негелдези. ВЛКСМ Ленинград обкомунуң бирги секретары **С. Романов**, даг херээниң А. А. Скочинский аттыг институдунуң түр чогаадыкчы комсомолчу-аныяктар коллективиниң удуртукчузу **С. Солод** (Москва областың Люберцы хоорайы). ВЛКСМ Хабаровск крайкомунуң бирги секретары **В. Зюкин** болгаш оон-даа өскелер айыттынган чүүлдерни боттандырарынга аныяк эртемденнерниң болгаш специалистерниң ролюнуң дугайын чугаалавышаан, материалдыг бүдүрүлгени хөгжүдери болгаш сайзыраңгайжыдары дээш бүгү улустуң демиселинге төлептиг черни ээлээринге комсомол оларга дузалаар ужурлуг деп демдеглээннер.

Маңаа хамаарыштыр түр чогаадыкчы аныяктар коллективтерин тургузарының аргаларын сайгарып чугаалашкан. Чогум-на ындыг коллективтерге эртемни организастаарының чаа аргаларын өөренип алыры, ону бүдүрүлге, ажыл-херек-биле холбаары белен. Ындыг коллективтерге бердинген эргелер хөй, ынчалзажок оларны ажыглаары херек кырында берге боор турар. Чамдыкта администрация черлери ындыг чергелиг каттыжыышкыннарның ужур-дузазын билбейн баргылаар, а бир чамдыкта янзы-бүрү хыналдалар саат ужураштырып туруп бээр. Оон чүнү хынаарыл? Аныяктарга улуу-биле бүзүрээр, олардан ооң иштинде эртемге-даа хамаарыштыр, хөйнү негээр херек. Чүге дээрге чурттуң, ооң аныяктарының салым-чолу чаа техникаже, эң мурнакчы технологияже бистиң кайы хире дидим ханылап кирерививстен камааржыр.

Оолдар болгаш кыстарның идей-политиктиг, аажы-чаң кижизидилгезинге комсомолдуң ролюн болгаш турар туружун билип база тодарадып алыры бөгүн кажангызындан артык чугула деп съездиде демдеглээн. Янзы-бүрү лозуңнар, марштар, хөй санныг походтар кижи-биле ажылды солуп турган. Бистер кижи дээш демисешпес апарган бис. Москваның «Салют» машина тудуушкун бүдүрүлге каттыжыышкынының слесары **Н. Прохоров**, ВЛКСМ ТК-ның секретары, Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының Төп чөвүлелиниң даргазы **Н. Никитин**, Ставропольеде ортумак школаның онгу классчызы **А. Фищев**, Латви ЛКСМ ТК-ның бирги секретары **И. Приедитис**, Алтай крайда «Путь победы» колхозтуң даргазы **Ю. Посновн** болгаш өскелер-даа саналдарынга дараазында бодалды илереткеннер: школага-даа, чурттап турар черлериниң аайы-биле-даа, бүдүрүлгеге-даа кижи бүрүзү-биле ажылды эвилел идепкейлиг болгаш шалыпкын кылдыр тургузар ужурлуг. Маңаа комсомол баштыңнарының хууда үлегер-чижээ кончуг улуг күштүг, чүге дээрге аныяк кижилер олардан бир аай хевирлиг эвес, а чаа-чаа чогаадыкчы шиитпирлерни хүлээп алырын, дидим ходелиишкиннерни кылырын күзеп турар.

Пионер организациязынче кончуг улуг кичээнгейни салыры негеттинип турар. Ооң комсомол-биле сагыш-сеткил харылзаазын катап тургузар херек деп, делегаттар демдеглеп турган. Элээдилерниң амыдыралынга, сеткил-бодалынга болгаш ажыл-ижинге албадаашкынны ажыглап

(Төнчүзү 3-кү арында).

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ АНЫЯКТАРЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ ЭВИЛЕЛИНИҢ XX СЪЕЗДИЗИ

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Эгези 1-ги арында).

Чеченчидип чугаалаарга, бисте бөгүн ылаптыг шын компас бар, баар уг-шиг ылаптыг тодараттынган, а эрткен ийи чыл бистиң шиңип алган оруувустуң — дүргедээшкинниң болгаш эде тургустунуушкуннуң оруунуң шынныынга бүзүрелди берген. Ам кол чүүл — бурунгаарлаары, хүлээп алган шиитпирлерни амыдыралга боттандырар талазы-биле практиктиг ажылче бүгү күштү, аргаларны углаары болур. Дискуссия кылырын соксадыылыңар деп чугаалаксавайн тур мен. Бистиң мурнувуска эде тургустунуушкуннуң салып турар чаа-чаа айтырыгларын улам тодарадып алыры-биле биске ам-даа эвээш эвес дискуссия херек апаар. Ынчалзажок ам эң шиитпирлиг чүүл — практиктиг ажыл-херектер болур.

Эрткен үениң кичээндириглерин уттуп болбас ужурлуг бис. Ол дугайында мен чугаалап келген мен, ынчалзажок маңаа база катап катаптаайн: биске ооң мурнунда-даа эки шиитпирлерни хүлээп ап турган болгай, ынчалзажок олар ниитилелди күзеп турганы боттуг өскерилгелерге чедирбейн турган. Чедирбейн турган чылдагааны чүгле ажыл-херек-биле бадыткаттынмааны болгай.

СЭКП Төп Комитеди бүгү кижилерни хөделиринче катап-катап кыйгырып турар. Амгы үе-чадада эде тургузуушкуннуң чедиишкинниг болурунуң үндезини — хөделиринде, хөделиринде база катап хөделиринде боор турар. Хөй-ле хоозун сөстер шуугаарының орнунга, боттуг ажыл-херектерни көвүдедир херек. (Адыш часкаашкыннары).

Комсомол съездизиниң ажыл-херекчи байдалы, практиктиг киржилгеңер, аныяк чалыы энергияңар-биле эде тургустунуушкунга идиг кылырынче, ооң ёзузун болгаш ажыл-херектерин боттандырып чорударынче чүткүлүңер силерниң съездиңерге партия Төп Комитедин, Совет чазакты төлээлеп турар кижилерни, бистерни, шуптувусту чогум-на ооң ужурундан дыка өөртүп турар-дыр, эргим өңнүктер. Ынчангаш маңаа: «Ажылчыннар болгаш тараачыннар-биле кады чүгле күш-ажылга ёзулуг коммунистер боор болур» — деп, ленинчи сөстерниң чаңгыланып турганы чөптүг-дүр. А ол дээрге ВЛКСМ ышкаш, ындыг политиктиг организацияның кол сорулгазы болгай. (Адыш часкаашкыннары).

Илеткелге болгаш делегаттарның саналдарынга-даа Ильичиниң ындыг бодалдары чаңгыс эвес удаа катаптаттынып турган. Кажан бистер практиктиг ажыл-херектерни бүдүрер үе келген-дир деп чугаалап турарывыс ол дээрге, комсомолду чер-ле болганынга бодунуң ажылдаар черин тыварынче, эде тургустунуушкуннуң бүгү сорулгаларын шиитпирлээринге киржиринче, чаңгыс черге таптаашкын-биле демисежип, чурттуң амыдыралынга эки талаже өскерлиишкиннер дээш идепкейлиг туржурунче кыйгырып турарывыс ол болур. Мен съездиниң делегаттарының, оларның иштинден бо индирден санал бергеннерниң идепкейлиг туружу дээш байыр чедирип тур мен! (Адыш часкаашкыннары).

Чамдыкта мындыг айтырыгны сала бээр: эде тургустунуушкуннуң удурланыкчылары бар бе, бир эвес бар болза, олар чогум кымнарыл? Чамдыкта харын-даа: «Михаил Сергеевич, элээн каш фамилиялардан адап көрзүңерзе кандыгыл? — деп чагаалаарга айтыра бергилээрлер. (Залга каткы үнген).

Бистер бо айтырыгны тодарадыр ужурлуг бис деп бодап турар мен. Бисте эде тургустунуушкуннуң политиктиг дайзыннары чок, ооң удурланыкчылары чок болгай. Ол революстуг өскерлиишкиннерниң эге үе-чадазында бергелер бар боор турар. Ол бергелер бистерге шуптувуска кандыг-бир хире-чергези-биле таваржып турар. Бистер шуптувус боттарывыстың чурттап турар үевистиң ажы-төлдери болгай бис деп чугаалаар апаар бис. Таптаашкынның тургустунуп келген механизми боду чайгаар-ла тускай тургустунмаан. Ооң тодаргай эдилекчилери ТК-ның болгаш чазактың-даа деңнелинде, министерстволарда, республикаларда болгаш областарда-даа бар. Олар күш-ажылчы коллективтерде болгаш силерге консервативтиг сагыш-сеткилдиң халдаары берге-даа турган болза, комсомолда безин база бар боор турар. (Адыш часкаашкыннары).

Бистиң амгы үеде чаа ёзу-биле угаап бодаарывыстың, чаа ёзу-биле хөделиривистиң, чаа ёзу-биле ажылдаарывыстың, чаа-чаа сорулгаларны шиитпирлээривиниң чаа-чаа аргаларын өөренип алырывыстың дугайында чугаа боор турар-дыр. Эде тургустунуушкуннуң бергелери болгаш нарыны-даа чогум-на ында боор турар.

Чугаалаан чүүлдерге амыдыралдың эрги овур-хевиринге чаңчыгып калган, ону өскертирин күзевейн турар азы өскертип, солуур-даа болза, ону дыка оожум кылып турар кижилер бар боор турарын немеп кагза чогуур. Оларның туружу эде тургустунуушкуннуң ёзузунга объективтиг-биле дүүшпейн турар. Чижээ, негелдени бедиткени, даандырган ажыл-херек дээш шыңгыы айтыраары чамдык кижилерге таарымчалыг эвес болган. Кажан оларга: кижи бүрүзү чүгле кылган ажылы дээш кежикти алыр ужурлуг деп, шыңгыы чугаалаарга, аңаа чамдык кижилер чөпсүнмейн турган. Ынчаарга айтырыгны ынчаар тургускан чорук чөптүг эвес бе ынчаш, чугаалап көрүңерем? Ону бистиң хөгжүлдевистиң чоруп турар байдалы боду негеп келбээн бе? Бо болза кабинетке олургаш бодап кагбаан чүве-дир дээрзинге чөпшээрежир боор силер деп бодаар мен. Амыдырал ынчаар негеп турар-дыр. (Адыш часкаашкыннары).

Ындыг чүүлдү ажып эртери белен эвес болбайн аан, чүге дизе, хөй-хөй кижилер хөй чылдар дургузунда ёзулуг ажылдап албааны шалыңны, «магадылаан» шаңналды, оон-даа өске чүүлдерни алырынга чаңчыгып калган болгай. Азырадыкчы, хереглекчи хөөннерни ажып эртер төлээде, шыңгыы экономиктиг болгаш кижизидикчи ажыл херек. Бистиң ниитилеливиске кижиниң материалдыг болгаш хөй-нииты байдалы күш-ажыл-биле, чүгле күш-ажыл-биле тодараттынар. (Адыш часкаашкыннары). Ынчангаш бо принциптерни быжыг кылдыр арттырар төлээде, ону чурттуң хемчээлинге база күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге чедип алыры эргежок чугула.

Ылаңгыя ону күш-ажылчы коллективтерге чедип алыры чугула. Чогум-на харын олар — эде тургустунуушкуннуң чөленгиижи. Бөгүн чогум-на харын ында амыдыралдың боду хүлээп албаны бүгү таптаашкыннарда ажылчы чоннарның одунган инициативаларының демисели чоруп турар. (Адыш часкаашкыннары).

Бюрократизм-биле демисел, ышкаш ындыг айтырыгны онзалап ылгаар херек. Бо сорулганың чугулазы силерниң съездиңерге билиишкин-биле чаңгыланып турган. Бюрократтыг хора-биле чедиишкинниг демисел чорударының магадылалы ниитилелде бар бе? Ийе, бар. Ону чедип алырда чүнү кылырыл деп чүвени бис силерниң-биле билир бис. Чүнүң-даа мурнунда эргежок чугула чүүл болза, ажык-чарлыг чорук, шүгүмчүлел, бистиң ниитилеливистиң демократтыг эгелээшкиннерин улам ыңай хөгжүдери херек боор турар.

Ол дээрге чамдык кижилерниң санап турары ышкаш, түр эвес, ажык-дуза хараан хереглел эвес болгай. Айтырыг принципиалдыг турушта боор турар. Ажык-чарлыг чорук, шүгүмчүлел болгаш демократия болза, чаартылганың шимчедикчи күштери боор турар, олар чок болза, бисти чаңгыс черге таптаашкынче дедир тырта бээр.

Шүгүмчүлел эмин эрттир хөй эвес ирги бе, ол хире калбак ажык-чарлыг чорук херек бе, демократия кандыг-бир таарымча чок болуушкуннарга чедирип келбес бе дээрзиниң дугайында маргылдаа ам-даа уламчылап турарын билир болгай силер. Ол маргылдааны таарымча чок чүүл кылдыр көрбейн турар бис: ында бистиң ниитилеливистиң доктаамал быжыг болурунуң дугайында сагыш салыышкыны бар боор турар. Ынчалза-даа демократияны шуугаап херээ чок. Чаа чүүлдер дээш туржуп турар хире, а ажыл-херекке чеде бээрге демократияны, шүгүмчүлелди, ажык-чарлыг болур чорукту янзы-бүрү негелделер, тайылбырлар-биле солуп кааптар кижилер база бар.

Бо айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның өмүнээзинден мээң медеглелим каш удаа боор турарын билбес мен, ынчалза-даа база катап чугаалап көрейн: эштер, шүгүмчүлел болгаш ажык-чарлыг чорук бистиң ниитилеливистиң политиктиг болгаш сагыш-сеткил кадыкшылының камгаланыынга турар ужурлуг. (Адыш часкаашкыннары). Демократияга хамаарыштыр чүл дизе, социализм ёзулуг демократия чокта туруп-даа шыдавас. Социализм — ол дээрге ажылчы чоннуң ниитилели, социализм — ол дээрге демократия-дыр деп чүвени бүгү кижилерниң билип алган турар үези келген. (Адыш часкаашкыннары).

Ооң-биле кады: демократия — ол дээрге анархия болгаш кара туразы-биле аажылазын дээни ол эвес, өжээн негежири азы хууда ажык болдааш, кым-бир кижини бак атка киирер дээни ол эвес болгай деп бүгү күш-биле демдеглээри артык эвес деп санап турар мен. Ынчанмыже чамдык ындыг фактылар база бар боор турар. Журналды, солунну, массалыг информацияның чепсектерин, хөй-ниитиниң индирин өжээн негежириниң чепсээ кылдыр хуулдуруп болбас. Шынчы болгаш төлептиг чоруктан, харысалгалыг болурундан, угаап-бодаарынга дорт болурундан болгаш өске кижилерниң бодалдарын хүндүлеп көөрүнден, социалистиг нииты чуртталганың хоойлу-дүрүмнерин болгаш норма-чижектерин шыңгыы сагырындан ёзулуг демократия аңгылаттынмас. Хууда ажык болдааш, демократияга «байырын» оралдажып чоруур кижилерниң үүлгедиглеринге хамаарыштыр чүл дизе, аңаа удур демиселдиң эң эки аргазы болза ажык-чарлыг болуру, эгоизмни, демагогтуг сандаргай чорукту, хууда ажык хараан демократияны ажыглаар дээн оралдажыышкыннарны сойгалап илереткен турар хөй-ниитиниң шак ындыг бодалын тургузары болур. Партия Төп Комитединиң бодалы мындыг: ажык-чарлыг чорук, шүгүмчүлел, демократия эде тургустунуушкуннуң бүгү херээн бурунгаар шиитпирлиг-биле шимчедиринге амыдыралчы эргежок чугула чүүл болур. (Адыш часкаашкыннары).

Партия съездизинге бүгү чурттуң мурнунга бистиң буруу шапканывыс болгаш бистиң улузувустуң бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп көргени күзенчиг эвес чүткүлдерни болгаш болуушкуннарны кым-бир кижи чаа байдалдарда катап тургузарын оралдажыр болза, бис ону болдурбас ужурлуг бис деп бодап турар мен. Чүнү ынча деп турарым ол? Оларның дыка хөйү моон мурнунда боор турган четпес чүүлдер бүдүн-бүдүн черлерниң шүгүмчүлелден дашкаар, чоннуң контролюндан дашкаар, харын-даа партияның, ТК-ның талазындан контрольдан дашкаар турганы-биле холбашкан. Ол канчаар болганын чугаалаан болгай, ооң дугайында ам катаптап турган херээ чок. Өске чүүл чугула болуп турар. Бистиң ниитилеливистиң амыдыралынга шүгүмчүлелден дашкаар болгаш контрольдан дашкаар чаа бөлүктер, чаа организациялар, чаа кижилер, ол азы өске, район азы эвилел чергелиг ажылдакчы тыптып кээрин болдурбас ужурлуг бис. Бис шын түңнелдерни үндүрдүвүс деп бодаар-дыр мен, ынчангаш ол түңнелдерни моон соңгаар дорт удуртулга болдурар ужурлуг бис.

Силерниң саналыңар чүл? (Адыш часкаашкыннары). Бо адыш часкаашкыннары онзагай үнелиг: бистиң партийжи шугумувустуң деткиишкини ында-дыр. (Адыш часкаашкыннары).

Чурттуң бүгү булуңнарындан келген, боттуг амыдыралды билир силер — ол бүрүнү-биле силерниң мурнуңарда болгай. Ынчангаш ону моон соңгаар-даа уламчылаары эргежок чугула дээрзини, шынап-ла, эки билип турар силер. Бодуңарның коллективиңерниң ажылында дуржулга ёзугаар-даа, чуртта байдал ёзугаар-даа социалистиг демократияның хөгжүлдезиниң чаа үе-чадазы чүгле чаа калбарып эгелээнин билип ап болур силер. Чүгле күш кирип орар. Ынчангаш бистиң чуртувуста амгы үеде улам-на быжыгып турар идепкейлиг, ажык чоруктуң байдалы чугула херек болуп турар, чүге дээрге ол байдал — ажыл-ишчи, база катап чугаалаайн, ол чокта эде тургустунуушкун болбас.

Эде тургустунуушкун дээрге, эштер, кижиге херек чүүл-дүр. Эде тургустунуушкунну кижилер ооң идеялары болгаш бодалдары боттуг херектерге хан-дамыры-биле канчаар тутчурун миллион-миллион кижилерниң хүн бүрү амыдыралынга кандыг өскерилгелерни эккээрин барымдаалап үнелээр болдур ийин. Бистиң политикавыстың ылап шынчызының дугайында чугаа чоруп турар.

Ам эң багай чүве чүл дээрге күзээшкиннерни херек кырында болган кылдыр көргүзери, түңнелдерни хоюглаары, куруг черден чедиишкиннер көргүзери, кезүлбээн өскерилгелерни бар дээри болур. Эң айыылдыг дайзын — көөргеттинер чоруктан, дазылы ханылаан аңаа чаңчыгыышкындан чарылбас болзувусса, эде тургустунуушкунга бүзүрел өжер. Эң чугула сорулга — эде тургустунуушкунну ажыл-херек-биле бадыткаары. Эде тургустунуушкун дугайында чугаа-биле кызыгаарлаттынар кижилерни шиитпирлиг-биле чайладыр херек. Бо чугула айтырыгга бистиң талавыстан өршээл турбас. Айтырыг ынчаар тургустунуп турар. (Адыш часкаашкыннары).

Ниитилелде, чуртта байдалды бодап билиринге, бодун эде тургузуп алырынга ол-бо кижилерге аңгы-аңгы үе негеттинерин билип турар бис. Ынчангаш кижи бүрүзүнге арганы бээр ужурлуг бис. Ындыг эде тургустунуушкуннуң темпилеринден кижиниң байдалы, психологтуг туружу, ооң политиктиг туружунуң деңнели тодараар. Кандыг-даа таварылгада бо чорудулга кижи бүрүзүнге хамаарыштыр тус-тус болур. Ол биске билдингир. Ынчалза-даа эде тургустунуушкунга чагдынып алыр, ону хоозун сөсче шилчидер деп оралдажырларның туружун агартпас база хүлээп көрбес херек. Серемчилелдиг болур ужурлуг бис. Биске эде тургустунуушкун дугайында хоозун сөс эвес, ооң ёзулуг боду херек, ол амыдыралга, чонга, социализмге херек. (Адыш часкаашкыннары).

Эштер! Аныяктарның мурнунга эң-не калбак перспективаны ажыдары — партийжи кол сагыш салыышкын дээрзин чурттуң аныяктар шимчээшкининиң айтырыгларының дугайында бөгүн чугаалавышаан, демдеглээри чугула. Бүгү чер болганга — экономиктиг болгаш эртем-техниктиг депшилгениң, социал чогаадылганың, угаан-бодал хөгжүлдезиниң бүгү-ле угланыышкыннарынга эжикти оларның мурнунга делгем кылдыр ажыдар херек. Ону ынчаар кылыры дээрге — бот-тускайлаң болурунга делгем орукту оолдарга болгаш кыстарга бээри, үүрмек ажаалда-тежээлдеден болгаш хайгааралдан оларны хостаары, боттуг ажыл-херек болгаш боттуг харысалгалыг чорук-биле — идегел-биле кижизидери-дир. (Адыш часкаашкыннары).

Нарын улуг сорулгаларны күүседиринче аныяктарны сорук киирип көдүреринге чүгле кыйгырыглар болгаш лозуңнар дуза бербес деп билип турар бис. Аныяк кижилерниң салым-чолунуң дугайында ёзулуг сагыш салыышкын-биле чалыы назынның көдүрлүүшкүнүн быжыглаары эргежок чугула.

Ол дээрге чогум чүл ынчаш? Амгы үе-чадада аныяктар-биле ажылга эң чугула угланыышкыннарны СЭКП ТК-да бистер канчаар билип турар бис?

Бирээде, Ниитилелди чаартырының болгаш демократчыдарының чорудулгазынга аныяктарның массалыы-биле киржиринге бүгү байдалдарны тургузары, социализмниң политиктиг культуразын херек кырында шиңгээдип алыр талазы-биле оларга дузалаары эргежок чугула.

Социалистиг демократияның келир үези экономикага, эртемге, угаан-бодал амыдыралынга чарыштың механизмнерин хөгжүдери-биле, бот-башкарылганы бүгү деңнелдерге калбартыры-биле, кижи бүрүзүнүң хуузунда инициативазының ролюн бедидери-биле холбашкан. Чоннуң эрге-чагыргазының бүгү аргаларын силер шиңгээдип алыр, боттарыңарның аныяк энергияңарны чурттуң амыдыралын демократчыдарынга сорук киирер ужурлуг силер.

Өске талазында, дуржулганы чедип алыры баштай чеже-даа берге болза, хамааты төлептиг чоруктуң, коммунистиг мировоззрениениң, патриоттуг чоргаарланыышкынның, ажыл-агыйжы оожургал чок болгаш принципиалдыг чоруктуң, характерниң быжыг туруштуг болурунуң ёзузунга бодуңарны болгаш эш-өөрүңерни чүгле демократчыдылганың боттуг дуржулгазы-биле, бодуңарның хууда практиктиг дуржулгаңар-биле кижизидип болур силер.

Бо орукка нарын чүүлдер болгаш түр када кандыг-бир бергедээшкиннер туруп кээп болур-ла харын. Амгы үеде чүгле аныяктар эвес, а бистерниң шуптувус калбарган демократияның дүрүмнерин болгаш норма-чижектерин ёзугаар өөренир болгаш ажылдаар, ол чорудулганың ханылааны-биле холбашкан янзы-бүрү «хамчык» халдавас кылдыр камгаланды тургузуп алыр ужурлуг бис.

Оортан корткаш херээ чок. Социал дуржулга, практика, боттуг амыдырал болгаш чоннуң мерген угаанныы бүгү чүүлдерни боттарының туруштарынга тургузуптар болгаш төлептиг-биле үнелеп көөр. Амгы үеде бүгү чүүлдерге өөренип алырывыс, социал чогаадылгага аныяктарны өөредири чугула, чүге дээрге ол чокка кандыг-даа депшилге болдунмас. А депшилге чокка дүргедээшкин бүтпес болгаш салган сорулгаларывысты чедип ап шыдавас бис.

Ийиде, Ниитилелде кижиниң угаан күчүзүн доктаамал сайзырадыр болгаш байлак болдурар дугайында ёзулуг сагыш салыр ужурлуг бис. Ооң эргежок чугулазын социал болгаш эртем-техниктиг перспективалар негеп турар. Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге комсомолдуң киирер салыышкынының дугайында силерниң съездиңер ханызы-биле ылаптыг чугаалажып көрүп турарын СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың төлээлекчилери, бистер, шуптувус сеткил ханыышкыны-биле болгаш улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле көрүп тур бис. (Адыш часкаашкыннары).

Бодунуң хемчээлиниң болгаш чаа байдалының талазы-биле, шынап-ла, кайгамчык улуг сорулгалар бистиң экономикавыстың мурнунда туруп турар-дыр, эштер. Эң-не берге сорулгалар амгы беш чылга онаажып турар. Бурунгаар базымны кылбышаан, эң улуг сорулгаларны хары угда шиитпирлээр, эде тургустунуушкунга бүгү үндезиннерни — политиктиг, экономиктиг, организастыг, юридиктиг, психологтуг угаан-бодалдың, мөзү-шынарның үндезиннерин хандырар төлээде, ам-даа ийи-үш эң берге чылдарны шыдажып эртер ужурлуг бис. Бүгү угланыышкыннарга хары угда бурунгаарлаар херек. Ол дээрге эң-не күжениишкинниг, ынчалзажок эң-не солун үе болур. (Адыш часкаашкыннары).

Бо беш чылда бистиң Ада-чурт машина тудуушкунун колдуунда бүрүнү-биле чаартыр ужурлуг болгаш кол-кол көргүзүглер талазы-биле ону делегей негелделериниң деңнелинге чедирер ужурлуг бис. Эрткен чылын бис ТК-ның июнь Пленумунуң мурнуу чарыында ол талазы-биле байдалдың кандыг янзылыг боор турарын тодарадып көөрүвүске, бистиң машина тудуушкунувустуң дыка хөй адырлары продукция бүдүрүлгезиниң делегей негелделериниң эки-ле дээрге 50 хуузунга, а чамдыкта харын ооң 25—30 хуузунга деңнежип турары илерээн. Ындыг болганда бис күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге чаа базымнарны канчап чедип алыр бис, автоматчыдылганың, механизацияның айтырыгларын канчап шиитпирлээр бис, чаартыышкынның дүрген темпилерин канчап хандырар бис?

Ынчаарга бис дыка хөй айтырыгларга харыыларны экономикадан алыр ужурлуг болгай бис. Бистиң ажылдап кылып алганывыс күштүг социал политиканы боттандырарынга чугула бүгү чүүлдер чогум-на ында тургустунуп турар-ла болгай. Бистиң үлетпүрге, ылаңгыя Ада-чурт машина тудуушкунунга, эртем-техниктиг депшилгеге ёзулуг бурунгаарлаашкыннар херек. Ындыг бурунгаарлаашкыннарның үндезиннери бөгүн тургустунуп турар.

Ынчангаш амгы, он ийиги беш чылдың онза нарын, чаартыкчы сорулгалары бүгү кижилерге, бирги ээлчегде — аныяктарга мырыңай чаа негелделерни салып турар. Эртем-техниктиг революцияның чедиишкиннерин социализмниң артык шынарлары-биле бүрүн холбаарынга үндезилеттинген бистиң экономикавыстың онза улуг чаартылгазынга киржиринге силерниң салгалыңар белен болур ужурлуг. Он ийиги беш чылда Ада-чурт машина тудуушкунунга, эртемге бистиң боттандырар бүгү чүүлдеривис ооң соонда бүгү улус ажыл-агыйының болур, бистиң бүгү экономикавыстың бүдүшшинчизин өскертир ужурлуг.

Ооң-биле чергелештир бис ажыл-агый чорудулгазының болгаш эргелеп башкарылганың чаа механизмин, бот-орулга-чарылганы, чарылгазын орулга-биле дуглаарын, шынарны шиңгээдип ап турар бис. Шынарны бедидер талазы-биле партияның шугумун болгаш күрүне хүлээп алыышкынын шиитпирлиг деткээн аныяк ажылчыннарның, инженерлерниң дорт, тодаргай хамааты туружун деткип тур мен. Күрүне хүлээп алыышкыны күш-ажылчы коллективтерге дыка хөй эпчок чүүлдерни чедирген болгаш чидиг айтырыгларны тургускан турбуже, олар ону деткээн. (Адыш часкаашкыннары).

Ол болза ийи чыл дургузунда бистиң ажылчын аңгывыстың, чурттуң ажыл-ишчилериниң туружун хандыр көргүскен эң-не чугула херек кырында чүүл болган боор чадавас. Бо чылдың баштайгы айларында чамдык бүдүрүлгелерге ажыл төлевирин чедир албаанын, шаңналдарның «буураанын» билир болгай силер. Шынар чок продукция дээш моон соңгаар акша албас бис деп ажылчыннарның чугаалажып турганы партия Төп Комитединге дыңналып келген. Ол дээрге эде тургустунуушкуннуң негелделерин, дүргедээшкинниң сорулгаларын чурттуң ажылчын аңгызының деткээни улуг ужур-дузалыг, бөдүүн болгаш тодаргай туружу-дур.

Ынчангаш чурттуң ажылчын аңгызын болгаш бүгү ажыл-ишчилерин бо съездиге төлептиг-биле төлээлеп келген аныяк ажылчыннарга, инженерлерге бо индирден байыр чедирип тур мен. (Адыш часкаашкыннары).

Партияның политиказын бистиң улузувустуң билип турарын бис онза үнелээр бис, эштер. Бир эвес бистиң улузувус политиканы сеткил-сагыжындан шын билгеш, ону херек кырында деткиир болза, ындыг политика ниитилелдиң бөгүнгү-даа, даартагы-даа хүнүн буянчыдар. Бир эвес ол болдунмас болза, ындыг политика өлүг болгаш бурунгаар шимчээшкин болдунмас. Ынчангаш чогум-на ооң ужурунда ук айтырыгны мен онзалап демдеглээр бодай-дыр мен.

Комсомолдуң, аныяктарның боттуг ажыл-херектерин илеткелде болгаш делегаттарның санал-оналдарында калбаа-биле көргүскен. Чуртка чоруп турган үелеримниң дуржулгазынга даянгаш, оларның чугаалаан чүүлдериниң шынныын бадыткаксап тур мен. Шынап-ла, аныяктар ажыл-агый тургузуушкунунуң эң-не берге участоктарында, эртем-техниктиг депшилге дээш демиселдиң эң-не кол угланыышкыннарында туруп турар. Олар экономиканың хөгжүлдези дээш харысалганың канчаар-даа аажок улуг чүъгүн бөгүн-не чүъктеп турарлар. Ону бис көрүп турар бис, эштер. Ону бис үнелеп турар бис. Ону бистиң бүгү улузувус көрүп, үнелеп турар дээрзинге мен бүзүрээр мен. (Адыш часкаашкыннары).

Мен сөөлгү үеде Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Сибирьде, Украинада болгаш Москвада, Ленинградта болгаш Прибалтикада бистиң аныяктарывыстың күш-ажылчы херектери-биле таныжар аргалыг болган мен. Ынчангаш бо айтырыг талазы-биле хөй-ле чүүлдерни чугаалап болур ийик мен. ТК болгаш чазак бистиң экономиктиг стратегиявыстың кол-кол сорулгаларын боттандырып чорударда аныяктарга ынанып турар болгаш ону долу үндезин-биле кылып турар-даа.

Ам безин аныяктар дыка хөй чүүлдерни кылып турар болгаш оларны үзе шиитпирлээри чуртка эртем-техниктиг депшилгени хөгжүдеринге канчаар-даа аажок улуг салдарны чедирер ужурлуг эң чугула айтырыгларны шиитпирлеп эгелеп турарын бадыткаар чүгле чаңгыс чижекти көргүзерин күзеп тур мен. Чоокта чаа бистиң эртемивистиң болгаш экономикавыстың кедергей бедик сорулгазы деп чугаалап болурум эң болбаазыраңгай ЭСМ-ни тургузары-биле ажылдап турар аныяк эртем коллективиниң ажылы-биле таныжкан мен.

Улуг-улуг объектилерни эргелеп-башкарарының амгы үедеги системаларын тургузарынга, төлевилээшкиннерни болгаш модельдерни кылырын автоматчыдарынга, агаар-бойдус байдалын чүмү-биле баш удур тодарадырынга, космосту шиңгээдиринге, эртемниң, техниканың, чурттуң камгаланыр аргазының улуг-улуг сорулгаларын шиитпирлээринге биске бөгүн ындыг улуг бүдүрүкчүлүг комплекстер херек боор турар. Аныяктарга, комсомолчуларга, дээди өөредилге черлерин дүүн чаа-ла дооскан кижилерге, эң нарын комплекстерни тургузары-биле ажылдаарын даасканы кайгамчык боор турар-дыр. Ол янзы-бүрү адырларның специалистери аныяктарның чогаадыкчы коллективтерин тургускаш, эң-не кызымаккайы-биле, могаг чокка ажылдап турарлар болду. Ол кижилерге ажыл төлевириниң дугайында, ажылдаар үе-шактың дугайында айтырыг тургустунмайн турар. Олар шуптуазу боттарының идеязынга хандыккан.

Оларның боттарының ажыл-херээнге кызыгаар чок бердингени, бедик мергежилдии бистиң хөгжүлдевистиң эң-не амыдыралчы чугула угланыышкынынга бурунгаарлаашкынны кылырынга ол аныяктарга дузалаан. Ийет, бистер ол канчаар-даа аажок улуг ажылдың чедиишкинниг болурунга бүзүрээр-даа бис. Секундада 125 миллион санаашкыннарны, а чамдык тускай бодалгаларны бодаарда — оон-даа хөй санаашкыннарны күүседир универсалдыг ЭСМ-нерни тургускан болгаш шагда-ла мөөң-мөөңү-биле оларны кылып үндүрүп эгелээн. Ол коллектив эң чоокку чылдарда секундада-ла бир миллиард ажыг санаашкын кылыр бүдүрүкчүлүг ЭСМ-ни кылырын доозуптар деп турар. Ол он ийиги беш чылда болур. А дараазының беш чылында секунда санында-ла 10 миллиард ажыг санаашкыннарны күүседип шыдаар дүрген ЭСМ-ни кылып тургузар деп турар. Ынчангаш силерниң съездиңерниң индиринден Сергей Тарасовтуң, Федор Груздовтуң, Владимир Волинниң, Шамиль Аляутдиновтуң, Валентина Храпованың, Владимир Гребешниковтуң аттарын адаарын күзеп тур мен. Оларның улуг дагдыныкчыларын, бистиң көскү эртемденнеривис — К. А. Валиевти, Г. Г. Рябовту, Б. А. Бабаянны, А. А. Назарьянны база адап тур мен.

Оларга чүректиң ханызындан байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер! (Адыш часкаашкыннары).

Барыын чүкте чамдык кижилер дыка хөй сан-түңнү эртем-техниктиг депшилгеге, оон иштинде эң болбаазыраңгай электроннуг саналга машиналарын тургузар сорулгаларны шиитпирлээринге Совет Эвилелиниң хожудаашкынын холбаштырып турган. Индирден бо медээни кулактыг кижилер дыңнап алзын. (Адыш часкаашкыннары).

Мурнап орар бо угланыышкынга Новосибирскиде аныяк эртем доктору эш Котовтуң удурткан аныяктарның эртемденнер коллективи шылгараан. Олар чаа салгалдың эң болбаазыраңгай электроннуг саналга машиналарын ажылдап кылып турар болгаш эки түңнелдерни чедип алган. Новосибирскиде специалистерниң ажылы чаа эгелеп чорда-ла аңаа Минскиниң «Интеграл» бүдүрүлге каттыжыышкынының аныяктар коллективи каттышкан. Ол чорук төлевилелди дүрген боттандырарын болгаш улуг экономикаже үнерин хандырар. (Адыш часкаашкыннары).

Бо дээрге экономиканың эде тургустунуушкунунуң, ону мурнуку одуругже үндүрериниң чүгле чаңгыс угланыышкынының чедиишкини-дир. Эртем-техниктиг депшилгениң, чурттуң экономиказын модернизастаарының сорулгаларын шиитпирлээринге комсомол, чурттуң аныяктары боттарының шиитпирлиг сөзүн сөглээр дээрзинге бүзүрээр мен, эргим эштер. (Адыш часкаашкыннары).

Бүдүрүлгениң чаа техниктиг эде дериишкини, эң мурнакчы технологияны шиңгээдип алырын дүргедедири бистиң ниитилеливистиң бүгү ишчилериниң, хамыктың мурнунда аныяктарның ниити билиг болгаш политехниктиг белеткелиниң мурнунга бодунуң чаа хевириниң талазы-биле деңнежир чүве чок сорулгаларны салган. Компьютер билиглиг, бедик культуралыг, эрте чажындан организастыг күш-ажылга, бедик сагылга-чурумга кижизиттинген ажылдакчы бүдүрүлгеге кээр ужурлуг. Күш-ажылчы кижизидилгениң чаа системазын биске тургузарын чаа сорулгаларның негеп турары билдингир. Бо ажылды партия Төп Комитединде болгаш чазакта ылап сегирип алган бис. Ону эртемденнерниң-даа, тус-тус адырларның удуртукчуларының-даа киржилгези-биле кылып турар бис. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының, дээди болгаш тускай ортумак өөредилгени амыдыралдың тургусканы чаа негелделерни барымдаалап хөгжүдериниң дугайында улуг-улуг шиитпирлер хүлээп алдынган. Мында, бо угланыышкынга кол сорулга шиитпирлеттинип, бурунгаар дүрген шимчээринге, эде тургустунуушкуннуң бодунда чедиишкиннерге байдалдар тургустунуп турар деп чугаалап болур мен. Эде тургустунуушкунда эң кол чүүл — чон, кижи болгай. Эде тургустунуушкунга угаанныг, социализмниң херээнге бердинген, ханы билиглиг, профессионал белеткелдиг кижи херек.

Маңаа хөй-хөй кижилерниң күжениишкиннерин каттыштырар, таарыштырар херек. Школаларга болгаш ПТУ-ларга, техникумнарга болгаш дээди өөредилге черлеринге комсомолдуң ажылынга хамаарыштыр силерниң бот-шүгүмчүлелиңерни кичээнгейге ап тур бис. Ол дээрге эң чугула, ниити күрүне ужур-дузалыг сорулгаларны шиитпирлээри дээш бодунуң харысалгазын комсомолдуң билип турарын бадыткап турар. Ол чугула сорулгаларны шиитпирлээри дээш харыылап турар күрүне ведомстволарының удуртукчуларының талазындан бот-шүгүмчүлелди эвээшти дыңнап турарывыс хомудаанчыг. (Адыш часкаашкыннары).

(Төнчүзү 3-кү арында).

МОСКВА. Кремльдиң Съездилер ордузу. ВЛКСМ-ниң XX съездизи. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазының үезинде.
СЭТА-ның фотозу.
(Чурукту фототелеграф-биле хүлээп алган).

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ АНЫЯКТАРЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ ЭВИЛЕЛИНИҢ XX СЪЕЗДИЗИ

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының дугайында чугаа-биле боттарывысты оожуктурбаалы. Реформа амыдыралында тайгактап турар деп дорт чугаалаар апаар бис. (Адыш часкаашкыннары). Ындыг болганда, ССРЭ-ниң Чырыдышкын министерствозунуң болгаш ооң бүгү органнарының ажылы чылыш чок болуп турары ол-дур. (Адыш часкаашкыннары).

А партия болгаш совет органнарның туружу кандыгыл? Оларның салдары, аталдары кайдал? Ол дугайын база бөгүн чугаалаар херек. Партия организациялары, Чырыдышкын министерствозунуң, профтехөөредилге системазының, бистиң дээди школавыстың, харын-даа адырлар министерстволарының коллективтери шиитпирлии-биле эде тургустунган турар ужурлуг деп, бистер санап турар бис. Оларның канчаар эде тургустунар апаары чуртта эде тургустунуушкунга аажок күштүг-биле салдарын чедирер апаар. Ындыг болганда, бистер аңаа чаңгыс черге таптаашкын-биле, хей-хоозун угаазылаашкыннар-биле болгаш ажыл-херекке хол салдынчак чорук-биле эптежир болбас бис. Шагда-ла практикада шиитпирлеттинип калган тодаргай айтырыгларны мурнунда педагогика эртеминге чамдыкта мырыңай он-он чылдарда тодаргайлап тургулаан болгай. (Адыш часкаашкыннары).

Чуртка кадрлар белеткээрин, улус өөредилгезин ха[illegible]ылап турар министерстволарда канчаар-даа аажок улуг эртем күчүзү, ханы билиглиг хей-хей кижилер мөөңнеттинген. Ынчангаш олар бөгүнгү чугаадан боттарының ажылынга чогуур түңнелдерни кылыр деп бүзүреп турар бис.

Комсомол бодунуң талазындан билиглер дээш походту баштап болур болгаш баштаар-даа хүлээлгелиг. Мен аңаа ТК-ның болгаш чазактың өмүнээзинден байыр чедирип тур мен. Мен бодап көөрүмге, ону Виктор Мироненко илеткелинде ынчаар чугаалаан ышкаш болду. (Адыш часкаашкыннары).

Силер министерстволарның болгаш ведомстволарның хүлээлгелерин бодуңарга алган хереэңер чок. Силер харын кымга-даа оожургал бербеңер. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары). А ону силер кылып шыдаар силер. (Адыш часкаашкыннары). ВЛКСМ Уставынга өскерилгелер дугайында съездиниң шиитпирлерин хүлээп апканда, бо талазы-биле силерге улам-на чаа аргалар ажыттынар апаар болгай. Школаның-даа, дээди өөредилге чериниң-даа комсомолунуң бот-ажыл-чорудулгалыг болгаш инициативалыг чоруун илередиринге база хөгжүдеринге делгемнер бар апаар. (Адыш часкаашкыннары).

Үште. Аныяктарның социал хөгжүлдезиниң айтырыгларының нарын белдири эң-не кошкаш дивес кичээнгейни негеп турар. Ол айтырыглар талазы-биле, ылаңгыя — чаа тудугларның аныяк киржикчилериниң база чаа хоорайларның чурттакчыларының күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын хандырарының, ниити чуртталга болгаш өске-даа черлерге ажыл-херектиң байдалын экижидер талазы-биле съездиге кылган чидиг, дүвүрээзинниг саналдарны бистер чүрекке чоок хүлээп алдывыс, эштер. Илеткелде-даа, саналдарда-даа ол дугайы маңаа чугаалаттынган чамдык айтырыгларже бистер херек кырында эгелеп кирипкен болгаш оларны шиитпирлей берген бис. Өске айтырыглар биске чаа болуп турар, оларны бодап көөр апаар.

ТК-нын удуртулгазынга болгаш чазакка бистер мынчаар дугуржуп алган бис: съездиге чугаалаттынган ниити эвилел ужур-дузалыг болуп турар бүгү-ле чүүлдерни ВЛКСМ ТК-зы түңнеп көргеш, СЭКП ТК-га болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге кирип кээр. Бистер шуптузун кичээнгейлиг көөрүн кызыдар бис. (Адыш часкаашкыннары).

Ол айтырыгларны шиитпирлээринден аныяктарның социал бот-медерели, социал сеткил-хөөнү хамааржыр дээрзин билип турар бис. Ол дээрге чуртталга айтырыглары-даа, аныяк өг-бүлеге эргежок чугула байдалдарны тургузары-даа, бодунуң арга-мергежилдиин көргүзериниң болдунар аргазы-даа-дыр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, социал чөптүг чорук деп билиишкинниң бодун аныяктарның холбаштырып турары бүгү-ле чүүлдер-дир.

Аныяктар-биле ажылды культура-чырыдыышкын сорулгаларының, кижиниң бодун идея-мөзү-бүдүш талазы-биле хевирлээриниң бүгү талаларындан хоорулдуруп болбас. Бистер кижиниң материалдыг чаагай чоруунуң өзүлдези-биле ооң угаан-бодал чечектелиишкининиң аразынга үзүктелиишкинни болдуруп болбас бис. Бөгүн мындыг чүүл тодаргай көстүп турар-дыр: эде тургустунуушкуннуң, ниитилелдиң чаартылгазының хөй-хөй бергелерин, эң-не делгем утказы-биле алырга, культураның четпес чоруу болдурган болуп турар-дыр. Ханызы-биле эртемге үндезилеттинген бедик технологтуг бүдүрүлге чогуур культура таарыштыр тургустунуушкуну чокка болгаш ол ышкаш кижилерниң күш-ажылының база амыдыралының бүгү овур-хевириниң культуразының улам ыңайгы өзүлдези чокка догуннап база хөгжүп шыдавас. Ол талаларның аразынга кандыг-даа үзүктелиишкин социал моондакты тургузуп болур.

Социализмниң төөгүлүг хүлээлгези— кижини өндүр-чаагай болдурары, ооң арга-мергежилдерин бүгү талалыг ажыдарынга чогумчалыг байдалдарны тургузары. Бистер болза түңнелинде барып аныяк кижи бүрүзү чурттуң бүгү-ле ажыл-херектеринге болгаш сагыш салыышкыннарынга бодунуң киржилгелиин быжыы-биле медереп билген турар шак ындыг хемчеглерниң системазын партияның, күрүне болгаш ажылагый органнарының, хөй-ниити организацияларының шугуму-биле хажык чок боттандырары дээш туржуп турар бис. (Адыш часкаашкыннары).

Маңаа холбаштыр алырга, аныяктар дугайында хоойлуну ажылдап кылырының база хүлээп алырының дугайында съездиге чугаалаттынган идея, бис бодап көөрүвүске, үндезинниг ышкаштыр. (Адыш часкаашкыннары). Ол айтырыгны бодап көрээлиңер харын. Аныяктар дугайында хоойлу чурттуң ниитилел амыдыралының бүгү-ле талаларынга аныяк оолдарның болгаш кыстарның эргелериниң магадылалын улам-на улуу-биле быжыглаар ужурлуг боор. Бир эвес бөгүн күштүг болуп турар бүгү чүүлдерни, аныяктарның бар болуп турар эргелерин болгаш хүлээлгелерин ол хоойлуга чыып киирер чүве болза, ол безин канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болур апаар-дыр. Ынчаарга хоойлунуң бижилгезинге съездиниң делегаттарының чугаалап турган чүүлдерин барымдаалап, чаа чүүлдү-даа, амыдыралдың бадыткап турар чүүлдерин-даа чугаажок киирер апаар.

Комсомолдуң съездизиниң мурнунга мынча деп медеглээр бодай-дыр мен: социал чөптүг чоруктуң принцивин шыңгыы сагыырынче партияның XXVII съездизиниң шугуму СЭКП ТК болгаш чазак быжыы-биле чорудар апаар. Амыдыралдың социалистиг хевири чүгле чаңгыс дээди чүүлдү — арга-мергежилинге, билиглеринге болгаш дуржулгазынга, бүдүжүнүң кужүнге, бедик ниитилел идеалдарынче чүткүлүнге үндезилеттинген хуузунуң төлептиг чоруктарының дээди чүүлүн хүлээп ап болур. Шынның бадыткалдары ындыг болур ужурлуг. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).

Аныяктарның социал бүзүрелиниң камгалалынга туруры — комсомолдуң хереэ. Аныяк кижилерниң эң калбак болгаш ажык-чарлыг чарыжын калбартыр болза, силерниң эвилелиңер шын кылган деп санаар апаар. Бүгү чүвеге — өөредилгеге болгаш ажылга-даа, уран чүүлге болгаш эртем-техниктиг чогаадылгага-даа, хостуг үениң организастаарының чарыжынга комсомол кол рольду ойнаан турарынче силерни кыйгырар бодап тур мен. Ынчаарга, эштер, аныяктарның талантызы көстүп илереп келир, кижи бодунуң аттарын болгаш арга-мергежилин көргүзе бээр чаа хевириниң чарыжын организастаары кончуг чугула. Оон-даа артыкка чугаалаарга: ол чарышка депшиттирер болгаш удуртукчу болур эрге дээш конкурстарны киирер херек. (Адыш часкаашкыннары).

Аныяктарны аңаа-ла херэглекчи ёзу-биле көөр чорукка удур бүгү черлерге шиитпирлиг демиселди чорударын база чурттуң аныяк салгалының күш-ажылынга болгаш амыдырал-чуртталгазынга сагыш човаңгыр чорукту хандырарын СЭКП ТК-зы партия организацияларының сорулгазы кылдыр көрүп турар. Хөй-хөй удуртукчулар кайы-бир херекке берге байдал тургустуна бээрге, аныяктар дугайын бодай бээрлер, а кажан социал айтырыглар шиитпирлеттинип турда, оларны уттуптарлар деп дүүн маңаа кончуг шын чугаа үнүп турду. Ындыг чорукту шуут буруу шаап турар бис. (Адыш часкаашкыннары). Идепкейлиг социал политикага бистер совет аныяктарның амыдыралының хевирин эки талаже шиитпирлиг өскертир, ону улам байлак, солун болгаш ханы утказыг болдурар ужурлуг бис.

Эштер! Ниитилел хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында, бистиң демократиявыстың системазынга ленинчи комсомолдуң ролюнуң болгаш туружунуң дугайында кончуг чугула болгаш сонуургалдыг чугаа силерниң съездиңерде бооп турар-дыр. Бөгүнгү болгаш даартагы комсомол кандыг болур ужурлугул дээрзиниң дугайында чугаа бооп турар-дыр. Бо айтырыг чүгле аныяктарга эвес, а бистиң ниитилеливиске принципиалдыг улуг ужур-дузалыг. Хөй-хөй комсомол комитеттериниң ажылдың бюрократсыг методтарынга алыскан турганын амыдырал кончуг чидии-биле көргүскен. Тодаргай амыдыралчы ажыл-херектерниң орнунга —саазын шокарлап хуралдаар, аныяктар-биле ажык, делгереңгей харылзааларның орнунга көөргеттинип мактанган хемчеглер, хөөредип чарлаан рапорттар, урдүнчек эгелекчи саналдар. Эчизинге чедирбээн эгелекчи саналдарның организациялары деп чугаалап болур дыка хөй организациялар комсомолда тыптып келгилээн. Ол кончуг айыылдыг болгаш хоралыг аарыг, ону ажып эртер херек. Комсомол активиниң ажылын бис угаап бодап көөрүвүске чамдыкта мындыг бодал-даа тургустунар: аныяктар кудумчунуң бир талазы-биле, комсомол активи — ооң өске талазы-биле, харын мырынай удур уг-биле чоруп орар-даа ышкаш болгулаар. (Адыш часкаашкыннары).

Мен бодаарымга, бо дээрге чуртта ниити байдалдан, ниитилелде байдалдан улуг хамаарылгалыг, харылзаалыг бооп турар. Бүгү-ле чүүлдерге чүгле аныяктарны буруудалы бербээлиңер. (Адыш часкаашкыннары).

Ынчалзажок комсомолда база «шылгарааннар» тыптып берген, ону аныяктар дыка эпчоксунуп көрүп турар деп билиңер. Дээди өөредилге черлеринде кым-бир кижи комсомол активинче кирген дораан аңаа кичээлдерге баар-барбас хостуг эрге херек апаары канчап тааржырыл. Ындыг чорук бүгү студент аныяктарның элдепсинишкинин болдурар. Активчилер ажылга үлегерни көргүзер ужурлуг, а студент чылдарда күш-ажыл деп чүл? Ол дээрге билиглерни шиңгээдип алыры-дыр. Сессия болгаш зачёттар үези келир, ынчанна деканаттарга, харын-даа ректораттарга «хостуг келикчилерниң» даңзызы кирип эгелээр —зачётту салып берип көрүңер, бо дээрге активчи-дир, бодап көрүңер дээш-ле баар. Бо дээрге комсомолда бужар херек-тир. Ол чүү ындыг тускай эргелер тыптып келгенил? Комсомол активинге тускай эрге чаңгыс — бодунуң бүгү ап чорууру байдалы-биле студент аныяктарны баштаар мораль талазы-биле эргени бадыткаары-дыр. Азы школа комсомолу дижик. Комсомолда кадык-чаагай байдалды хоранап турар шак ындыг болуушкуннарны шиитпирлии-биле үзе шавар херек. (Адыш часкаашкыннары).

Ынчалзажок бо дээш буруу чүгле чаңгыс комсомолда эвес деп чүвени база катап чугаалаксай-дыр мен. Ол дээрге эрткен он чылдарда ниитилелге болуп келген болуушкуннарның сылдаа, аныяктар кижизидилгезинге частырыгларның, ВЛКСМ-ге партийжи удуртулгага ужур эдерер чорукту түңнели болур. Ынчалзажок комсомол ажыл-херектерниң ындыг байдалы дээш бодундан харысалганы база чайлатпас ужурлуг. Мен бодаарымга, айтырыгны мынчаар тургузары база шын ышкаш. (Адыш часкаашкыннары).

Комсомолдуң съездизи бодунуң иштики амыдыралының айтырыгларын чогум-на ындыг туруш-биле чугаалажып көрүп турары биске тааржыр-дыр. Эде тургустунуушкун бистиң бүгү ниитилеливисти өттүр силгээн. Аныяктар өскелерниң шагда-ла эптежип, чаңчыгып калган ышкаш чүүлдери-биле эптежир күзели чок болуп турары эки-дир. Шак ындыг эптеш чок чоруктан бистер, коммунистер, комсомолдуң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегер-чижээн көрүп турар бис. Социализмниң үнелиг чүүлдеринге болгаш идеалдарынга дүүшпейн турар бүгү чүүлдерге комсомол эптеш чок болур ужурлуг. Комсомолдуң — бистиң эң чоок дузалакчывыстың болгаш курлавырывыстың чорудуп турар дискуссиялары, дилээшкиннери ТК-да биске билдингир, чоок. Аныяк салгалывысты чогум-на ындыг— сонуургалдыг, шүгүмчүлекчи ёзу-биле угаап көөр, негелделиг кылдыр көрүксеп турар бис. (Адыш часкаашкыннары).

Ону канчап чедип алырыл? Силерниң ажыл-чорудулгаңарга кандыг сорулгаларны бирги чергениң кылдыр идип үндүрерил? Маңаа база-ла Ленин-биле сүмележири чугула. Комсомол — чүнүң-даа мурнунда политиктиг организация деп чүвеге Владимир Ильич кажан-даа хензиг-даа дадагалзавайн чораан. (Адыш часкаашкыннары).

Чурттуң амыдыралының эң-не янзы-бүрү айтырыгларын шиитпирлээринге киржип тура, аныяк салгалды бодунуң соондан эдертириниң, ону организастыг болгаш идея талазы-биле баштаарының эргежок чугулазының дугайында ленинчи чагыгны комсомол кезээде болгаш бүгү-ле чүүлдерге утпас ужурлуг. (Адыш часкаашкыннары).

Чогум-на ол туруштан аныяктар шимчээшкининге организастыг калбак бот-тускайлаң болур чорукту, боттывыңгыр эгелээшкиннерни хөгжүдери албан деп, Владимир Ильич санап чораан. Ол чокка «аныяктар бодундан эки специалистерни үндүрүп-даа, социализмни улам ыңай чорударынга белеткенип ап-даа шыдавас». Ол Ленинниң сөстери-дир. Комсомол — хамааты эрес-дидим болгаш политиктиг бышкан чоруктуң школазы, бистиң алыс сорулгаларывыска бердинген кылдыр кижини кижизидерин бодунуң сорулгазы кылдыр салып турар социалистиг принциптерге кижини кижизидериниң школазы-дыр. Бөгүн комсомол эде тургустунуушкунуң аныяк гвардиязы болур ужурлуг. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).

Эде тургустунуушкунга быжыг хамааты үзелдиг, социалистиг идейжи бүзүрелдиг, мөзү-шынар хүлээлгези бедик, шын дээш шыңгыы туржуп шыдаар, чашпаалап-даа, арын чаап-даа билбес кижилер херек.

Эрес болгаш дидим, хүлээп алган шиитпирлер дээш туржурунга белен, социализмниң угаан-сарыылдыг болгаш арын-нүүржү демиселчилери болур кижилерниң ниитилел ужур-дузазы бөгүн кажангызындан-даа артык бедик.

Эде тургустунуушкунга бичии-ле чүве дээш айтыышкыннар манавас, харысалгазын боду билир, улуг-даа, бичии-даа херектерге эгелээн бүгү чүүлдерин эчизинге чедирип шыдаар шак ындыг шиитпирлиг, боду кылыр кижилер херек.

Комсомол инициативчи эвес, ооң бот-башкартыныг ажылдаар чоруу шоолуг эвес деп амгы үеде ховар эвес чугаалажып турар. Ынчаарга школа комсомолундан эгелээш дээди өөредилге болгаш бүдүрүлге комсомолунга чедир, кажан олар бышкан кижилер апарганда безин, комсомолчулар бот-башкартынып шыдавас бооп турар. Кайда-даа олар ажаакчы-хайгааракчыларлыг — школаның комсомол комитеди педколлектив чокка, директор чокка, комсомолдуң район комитеди, хоорай комитеди, партия райкому, хоорkому чокка чаңгыс-даа базым кылып шыдавайн турар. Партия комсомолду шак ынчаар удуртурга канчап-даа таарышпас! (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).

Ол четпестерни кады эдээлиңер. СЭКП ТК комсомолдуң бо XX съездизинден түңнелдерни кылыр. Совет аныяктарның политиктиг авангарды — комсомолга хамаарыштыр бис ленинчи чаңчылдарның ёзузу-биле ажылдаар апаар бис. (Адыш часкаашкыннары). Чуртта бооп турар бүгү-ле чүүлдерге комсомол хамаарылгалыг дээрзин дугуржуп алыылыңар.

Чамдык аныяктар озалааш апарган, амыдыралдың хайнышкынныг агымындан үне берген азы оон үнерин оралдажып турар. Ол дээрге аныяк кижиге частырыг-дыр. Ынчангаш комсомол аныяктарның идепкейжи политиктиг организациязы бооп ажылдаары ниитилелге бөгүн кажангызындан-даа артык эргежок чугула. (Адыш часкаашкыннары).

Заводка болгаш фермага, школага болгаш дээди өөредилге черинге, конструктор бюрозунга, театр сценазынга—каяа-даа комсомолдуң оожургал чок, дидим үнү, ажыл-херекче, чогаадыкчы чорукче, чаа чүүлче кыйгырып турар үнү дыңналган турар ужурлуг. Эргижирээн чүүлдерни ажып эртип шыдаар күштү, шиитпирлиг чорукту комсомол бодундан тып ап шыдаар болгаш ооң ажыл-чорудулгазының ужур-утказы каяа-даа аныяктарның ёзулуг амыдыралы, чурттуң эрге-ажыктары болган турар дээрзинге бүзүрээр мен. А бистерге, коммунистерге, силер идегеп болур силер. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).

Эштер! Бис нарын, чөрүлдээлерлиг, ынчалзажок, партияның XXVII съездизинге чугаалааанында ышкаш, янзы-бүрү болуушкуннар-биле тудуш харылзаалыг делегейде чурттап турар болгай бис. Бистиң ниитилеливис өскерлип, социализм дугайында бистиң билиглеривис байлакшып, делегей ареназында угаан-бодалдың үнелиг чүүлдериниң болгаш үзелдерниң туруштарының шылиишкини чоруп турар. Ынчангаш комсомол делегейге-даа, амыдыралга-даа хамаарыштыр тодаргай, боттуг үзелди өөредилгениң-даа, дискуссияларның-даа дузазы-биле шиңгээдип билип алырынга аныяктарга дузалаар хүлээлгелиг.

Шынап, комсомолда дискуссиялар эвээш ышкаш: чүгле съезд мурнуу чарыында кезек үеде ооң амыдыралынга дискуссиялар көстүп келген болгай. Ынчаарга комсомолга дискуссия дээрге политиктиг турушту, хамааты ёзуну хевирлээриниң кол методу-ла болгай. (Адыш часкаашкыннары).

Ниитилел эртемнериниң талазы-биле семинар кичээлдерге маргылдаалыг чугаа кылыр арганы бисте студентилерге безин бербейн турар болгай. (Адыш часкаашкыннары). Сургаашкыннар-биле аныяктарывысты хинчектеп турар бис. (Катк. Адыш часкаашкыннары). Политиктиг чорудулгаларга, амыдыралдың болгаш ниитилелдиң бүгү ажыл-херектеринге киржип тура, Ленинниң хереэ дээш, социализм дээш ёзулуг дайынчы болуп, ёзулуг кижи мөзүлүг болгаш политиканы билир кылдыр өзүп болур болгай. Ылаңгыя аныяк кижиниң амыдыралынга лекциялар, чырыдышкын эргежок чугула үеде дээрзинге удурланмайн тур мен. Ынчалза-даа кедизинде барып кижини олар хевирлевес болгай.

Өөредилгени практиктиг ажыл-херектерге ленинчи ёзу-биле тулгаштырбышаан, комсомол аныяк өскенни социал шын угланыышкынга, амыдыралдың буржуаз хевириниң чаңгыс аай үлегерин болгаш чаңчылдарын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп билиринге, ниитилелде болуушкуннарны эртемге үндезилеп, марксисчи-ленинчи туруштан хүлээп алырынга болгаш үнелээринге өөредир хүлээлгелиг.

Амгы үениң делегейи—ылаңгыя чамдык күштерниң меге чүүлдерни нептередиринче, аныяк кижилерни (чүгле социалистиг чурттарда эвес, а Барыын талакы чурттарда) шын оруктан өскээр астырарынче, ону идепкейлиг политиктиг демиселден, социал депшилгеге киржириинден хоорулдурар, политика талазы-биле билир чүвези чок, мугулай болдурары-биле хүнүн бодаар амыдыралче элзедиринче чүткүл барын барымдаалаар болза, бо дыка нарын делегей. А бистер, коммунистер, бистиң социалистиг тургузуувус идепкейлиг, политика талазы-биле бышкан, амгы үениң бүгү айтырыгларын шиитпирлээринге киржип турар аныяктар дээш сонуургалдыг бис.

Амыдыралга бодунуң туружун шын тып алыр дизе, амгы делегейни ыяк сайгарып билир херек. Ооң бот-боттарынга харылзашкак бүгү чүүлдерин, нарын бүгү чүүлдерин, чөрүлдээлерин, ооң хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарын сайгарып билир херек. Мировоззрение айтырыгларынга аныяктарның сонуургалы дыка улуг. Аныяанда кым мөзү-шынар шилилгезин, амыдыралдың утказы дээш чүткүвейн чорааныл, кым аас-кежик болгаш чөптүг чорук дугайында, кижи төрелгетенниң салым-хуузунуң дугайында бодавайн чорааныл?

Ылап-ла элээди чылдарында чүнү-даа дораан хүлээп алыр, амыдыралга сонуургалдыг чылдарында бистиң аныяктарывыска марксизм-ленинизмниң амыдыралчы үндезининиң шиңгээдип ап эгелээри аажок чугула бооп турар. Кижи төрелгетенниң ажыл-амыдыралының, ооң сагыш салыр чүүлдериниң, дүвүрелиниң, идегелиниң эң чугула айтырыгларынга харыы кылдыр бо өөредиг тыптып келген болгай!

Биргээр чугаалаарга, бистиң ниитилелдвистиң революстуг чаартылгазы-биле кижиниң идейлиг мөзү-шынар кижизидилгезиниң чорудулгазын чаңгыс аай кылдыр холбаштырары биске чугула. Хамааты хүлээлгени медереп билири бистиң амгы үевисте ханы сиңиишкен ооң үндезини бистиң төөгүвүс болур ужурлуг.

Төөгү талазы-биле билдилиг болуруңче Ленин кайы хире улуг сагыш салып чорааның сактып көрүңер, эштер. Метод болгаш утка талазы-биле эртемге үндезилеттинген, бижиттингенниниң талазы-биле хөйге билдингир, стилиниң талазы-биле Ада-чурттуң чырыткылакчак төөгүзүн белеткээрин ол эң чугула политиктиг херек деп санап чораан.

Төрээн чуртувустуң, партиявыстың төөгүзүн бижииринге сорук кириишкин, эртем болгаш литература күштери амгы уеде чедишпези ол бе ынчаш? Чурттуң болгаш партияның маадырлыг оруунуң—баштайгы орук изекчилериниң оруунуң бүгү өндүр-чаагайын көргүскен шынныг, маадырлыг, сонуурганчыг ном чогааттынган турар ужурлуг. (Адыш часкаашкыннары). Болуушкуннарның болгаш кижилерниң салым-чолунуң таварышканы озал-ондактыг халапты оюп эртпес. хоозун арыннар, субъективтиг чүлчуруушкуннар, ческиниишкиннер сиңип кирбээн болгаш чайгылдырар нептерээшкиннерниң салдарындан үнези хамааржыпас ном бижиттинген турар ужурлуг. (Адыш часкаашкыннары).

Кижизидилгениң четпестерин чүгле объективтиг байдалдар-биле тайылбырлаарын чамдыкта оралдажып турарын кижизидилге дугайында бодалды уламчылавышаан, база катап чугаалаар деп бодай-дыр мен. Ынчаарга кижи — байдалдарның чүгле идепкей чок продуктузу бе, байдалдарның боттарын кижилер тургуспайн турар бе, ынчаш! Политиктиг быжыг бүзүрээшкиннерлиг болгаш мөзү-шынар принциптерлиг кижи эң-не таарымча чок байдалдарда безин чайгылыш чокка хевээр артар, «амыдырал оппортунизминиң», арын-нүүрүн оскунарының оруу-биле чорбас, идепкейлиг амыдыралдан уштунуп үнериниң аргазын сураглавас дээрзинге бүзүрээр мен.

Миллион-миллион коммунистер, партия кежигүнү эвестер эң-не берге үелерде боттарының принциптерин болгаш бүзүрелдерин оскунмаанын билир бис. Чуртта амгы үеде кылдынып турар шиитпирлиг, чаагай үре-түңнелдерлиг чаартылгалар чогум-на ынчангаш болдунар аргалыг болган. (Адыш часкаашкыннары). Бо бүгү дээрге — бодунуң чонунга, социализмниң хереэнге бердингенниниң бедик илергейлээшкини, ханы патриотизмниң илергейлээшкини-дир. Патриот кижи — ол дээрге, Төрээн чуртунга ынакшыл дугайында каас-коя сөстер чугаалаар кижи эвес, а бергелерни, шиитпирлеттинмээн айтырыгларны көрүп кааңда ундаравас, мөгүдевес, хуузунда эрге-ажыын хараар негелделер кылбас, а ийи билээн сывыртыныпкаш, бергелерни ажып эртер кижи ол-дур. Ёзулуг патриотчу ол-дур. (Адыш часкаашкыннары). Ёзулуг патриот кижи база ыяап-ла интернационалист болур болгай, эштер. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).

Патриотизмниң интернационализм-биле ханы холбаалыын бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң бүгү төөгүзү бадыткап турар. Патриотизм — ол дээрге национализмни, шовинизмни, расизмни эптеш чок ёзу-биле хүлээп көрбээни, буруу шапканы-дыр деп ынчаар билиринге ханызы-биле бүзүрээн бис.

Интернационалист азы националист кылдыр кижи төрүттүнмейн турар. Амыдыралга кижиниң кандыг болуру ооң бодундан, кижизидилгезинден, ниитилелден хамааржыр. Совет кижилерниң салгал бүрүзү националдар аразының харылзаазындан, кады өөредилге болгаш ажылдан интернационализмни медереп билирин чедип ап турар. Бистер шуптувус хөй националдыг чуртта чурттап турар-дыр бис, эргим өңнүктер. Улустарның найыралы—ол дээрге бистиң чуртувустуң улуг байлаа-дыр. (Адыш часкаашкыннары).

Афганистанга чалар от дег шылгалданы эрткен муң-муң аныяк совет оолдарның дугайында сеткил дүвүрээшкини чокка чугаалап шыдавас-тыр мен. Бодунуң революстуг чаалап алыышкыннарын камгалаар талазы-биле акы-дуңма улуска дузалашпышаан, ёзулуг интернационалистер болуп, бистиң Төрээн чуртувустуң мурнуу кызыгаарларының айыыл чок чоруун камгалавышаан, ёзулуг патриоттар болуп, олар боттарын көргүскеннер. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).

Афганистанның школазын бүгү эрткен кижилерге силерниң шыдамыккай, маадырлыг болгаш эрес-дидим чорууңар дээш чурт, улус чоргаарланып турар деп партияның Төп Комитединиң, база силерниң өмүнээңерден чугаалаарын күзеп тур мен. (Адыш часкаашкыннары). Эң аар-берге байдалдарда илереттинген ол мөзү-шынарлар тайбың херектерге улуг үнелиг. Ол шынарлар силерниң-биле кады бүгү назыныңарда ол хевээр артып калыр дээрзинге чигзинмес бис. Эргим совет дайынчылар, бо индирни ажыглап алгаш, шериг комсомолунга, Афганистанга шынныг херек дээш тулчуп турганнарга, Чепсектиг Күштерге албаны эрттирипкеннерге мынча деп чугаалаксадым: элээдилерге баргаш, бодуңар дугайын, боттарыңарның эштериңер, командирлериңер болгаш дагдыныкчыларыңар дугайын, эрес-дидим маадырлыг, ха-дуңмалышкы чорук дугайын чугаалап бериңер. (Адыш часкаашкыннары).

Эштер! Партия комсомолдуң мурнунда туруп турар сорулгаларның бергезин болгаш айтырыгларның нарынын эки билип турар. Комсомолду удуртурун аңаа доктаамал эш хуузунуң дузазын көргүзери кылдыр билип, ону бодунуң эң чугула хүлээлгези деп көрүп турар.

Эргим эштер! Аныяктар ниитилелдиң келир үези-биле кажан-даа эң-не чоок болгаш дорт харылзаалыг. Харын амгы үениң аныяктарынга ол ийи катап шын болур. Бөгүн депшилгениң хөгжүлдези болдунар болгаш болдунмас чүүлдерниң аразында ылгалды чидирип турар. Силерниң холуңарда кижи төрелгетенниң Черге моон мурнунда чурттап турган бүгү салгалдарының чаңгызынга-даа турбаан ындыг улуг эртем-техниктиг күш болгаш угаан-бодалдың күчүзү туруп турар. Бөгүн бүгү-ле бодап алган бүгү чүүлдер — эки, чаагай болгаш каржы, ачы-дузалыг болгаш өлүмнүг-даа чүүлдерни техника талазы-биле боттандырып болур. Ол улуг күчүнү ажыглап кирипкеш, келир үени тургузуп турар бис дээрзин утпаңар. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).

Кижи бүрүзү аас-кежик дугайын күзеп чоруур. Ынчалза-даа бүгү-ле аап-саап чүвени ырадыр октааш, кижиниң бедик сорулгазынче бурунгаар, чүгле бурунгаар бар чоруур чүгле ындыг кижи ёзулуг аас-кежиктиг болур. (Адыш часкаашкыннары).

Бистер, коммунистер, бүгү улуг салгал партияның, улустуң идегелин аныяктар шынзыдар, ылап күүседир дээрзинге бүзүреп турар бис. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди коммунистерниң өмүнээзинден съездиниң делегаттарынга болгаш аалчыларынга, хөй миллион ленинчи комсомолга, Советтер чуртунуң бүгү аныяктарынга изиг байыр чедирип тур.

Чогаадыкчы улуг дидим чүткүлдерни, чырыткылыг орукту болгаш быжыг кадыкшылды силерге күзедим. (Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).

ПАРТИЯНЫҢ БҮЗҮРЕЛИНГЕ ЧАЛГЫННАЛГАН ЧАЛЫЫ НАЗЫН

(Эгези 1-ги арында).

турган, дыңнангыр болуруң чедип алырын бодаар оралдажыышкыннарны соксадыр үе келген. Билдингир-ле болгай: бот-идепкей чок, анаа-ла күүседикчи амыдырал кижиниң сеткил-хөөнүн чаш назынның чылдарындан эгелээш-ле демир дады дег ол [illegible] эгелээр-ле болгай. Комсомол пионер шимчээшкининге [illegible]

Комсомолдуң ажыл-чорудулгазын идепкейжидериниң, дүргедээшкинниң практиктиг сорулгаларын боттандырарынга, социалистиг ниитилелдиң революстуг чаартылгазынга [illegible] тодаргай программазы М. С. Горбачевтуң съездиге кылган чугаазынга бердинген деп [illegible] демдеглээр. Чурттуң аныяктары бедик сорулгаларны чедип алырынга күжүн харамнанмас, олар эде тургустунуушкунуң аныяк гвардейжизи адын сыкпас дээрзи демдеглеттинип турган.

ВЛКСМ-ниң төп органнарының составынга соңгудаларынга сүмелеттирген кижилерниң даңзызын делегат бүрүзү алган деп, хуралдың даргазы дыңнаткан. Ында кирген кандидатураларны делегаттар [illegible] апрель 17-де болур хуралынга чугаалажып көөр.

XX съездиге ВЛКСМ Төп Комитединиң отчёт илеткелиниң талазы-биле резолюцияның болгаш ВЛКСМ Уставынга өскерилгелер дугайында докладтың төлевилелдерин белеткээр талазы-биле комиссияларны соңгаан.

Съездиниң [illegible] даштыкы аалчылар делегаттарга изиг байырны чедирген: Студентилерниң Бүгү-делегей Эвилелиниң президентизи **Йозев Скала**, Димитровчу Коммунистиг Аныяктарның Эвилелиниң Төп Комитединиң Бирги секретары **Андрей Бунджулов**, Хо Ши Минниң Коммунистиг Аныяктар Эвилелиниң ТК-зының Бирги секретары **Ву Мао**, Корейниң Социалистиг Күш-ажылчы Аныяктарының Эвилелиниң ТК-зының Даргазы **Цой Рен Ха**, Кубаның Аныяк Коммунистерниң Эвилелиниң Национал Комитединиң Бирги секретары **Роберто Робайна**. Июль 19-зу аттыг Сандинович Аныяктарның Чиигине [illegible] (Никарагуа) **Педро Уртадо**, Афганистанның Аныяктарының Демократтыг Организациязының ТК-зының Бирги секретары **Фарид Маздак** болгаш оон-даа өскелер.

Хүннүң ийиги чартынында пленарлыг хуралдар-биле чергелештир съездиниң он дискуссия төвү ажылдаан. Делегаттар комсомол организацияларының ат-алдарын бедидериниң, эде тургустунуушкунга оларның киржилгезиниң дуржулгазының, совет аныяктарга коммунистиг идеалдарны хевирлеп тургузарының методтарының дугайын, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге [illegible] чугула айтырыгларны чугаалашкан.

Съезд ажылын дүүн үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Ак-Довуракта Владимир Ильич Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бүгү ажыл-ишчилери пролетариаттың улуг баштыңчызы В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден 117 чыл болган оюнга турасказнаткан субботникке бөгүн идепкейлиг киржип, хөй акша-түңнүг ажылды бүдүрерлер.

ЧУРУКТА: арыглаар фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехиниң аныяктарының үш дугаарлыг мурнакчы эжелээшкин кежигүннери.

О. ОХЕМЧИКТИҢ тырттырган чуруу.

Аяк шайны аартап ора...

ТЭЭЛИНИҢ СЕСЕРЛИИНДЕ

Бай-Тайгага барып баскан,
Тээлиге кээп тепкен кижи
Те, сыын, кошкар, хүлбүс, буурну
Парыгындан эскерип каар.

Хыйыртап, чер үскен, эшкен
Сарлык, инек буталары
Чааргап, мөөрел, шураар чыгыы
Кыжанындан сүрлүг турар.

Малдың бажы, аңның ыдыы
Канчап мында моорлап келген:
Кайгамчык тоол оралы бе?
Бай-Тайга байы ол бе?
Кадыр дагдан, эзим, аалдан
Барып ис-даа кезивейн,
Кандыг-бир тоол оралындан
Баажы, хары дилевейн.
Дужуңарда, ырак эвес,
Дура, Кеп-Сөөк, Кызыл-Дагга

Чорук кылып чеде бергеш,
Чонар-даштың изин көргер:

Ховар шевер Тойбухааның
Кожуун чартыы салгалының
Салаа-сайгыт, угаанындан
Чалаттынган уран чүүл-дүр!

С. МОЛДУРГА.

ДӨРТТЭЭН ОДУРУГЛАР

Аалыңарга удавайн
Аалдап чеде бээр мен, эжим.
Арага чок келген дээштиң
Аңчыг бодай бербе, шиңме.

* * *

Чаа дужаал алган соонда,
Чаңын көңгүс үрелген-дир:
Чаңчаттынар, стол шанчар,
Чаргырткайндыр алгыргылаар.

* * *

Өөрүп турган кижи көргеш,
Өдүң чарлып канчаарың ол?
Алыс иштиң ирик болгаш,
Адааргаштың ындыг сен бе?

* * *

Чаа келген директорнуң
Чаңын таптыг билип алза.
Чаңын билип алган соонда,
Чашпаалаарда эптиг болгай.

* * *

Садыга тон кедипкештиң
Сайыт мен деп бодай бербе.
Аваң, ачаң улустардан
Акша чеггеш, садып бержик.

В. МОНГУШ.

Мустай КАРИМ,
Ленинчи шаңналдың лауреады.

БАЙЫРЛЫГ, ДУҢМАМ!

(Тоожудан үзүндү)

АВГУСТУҢ сөөлгү хүнүнүң келгени-даа бо. Кедергей чылыг эртен болду. Херим иштинде сарыг сиген, ыяштарның бүрүлери, бажыңнарның демир дээвирлери, телеграфтың ак чагылары, кудумчуда чүү-даа ээле хүнге эргелеткен.

— Чай бистиң-биле кончуг-ла чылыг байырлажып тур. Кыжын ооң дугайын сактыр бис — деп, кырган-авам чугаалады.

Ол эртен Петро даай биле Оксана бистиң аалывыс-биле байырлаштылар.

Хаалга чанында тергелеп каан колхоз аъды Атака тур. Оолдар, уруглар долгандыр маңнашкан, улуг улус чугаалашкан.

Чорууруңга шуут-ла белен. Авам Оксанага эң-не дээре платьени кедирип кагды. Петро даай салын чүлүп алды.

Ачам бүгү-ле чүвелерни үндүргеш, оларны тергеге салып кааш, дедир-ле бажыңда келди. Кырган-авам шупту улусту олуртупту. Чүгле ынчан авам менче хая көрүнүп келгеш, чугаалады:

— Дуңмаң-биле байырлажыр үең келгени бо-дур, Ямиль. Бөгүн Оксана ачазы-биле кады Украинаже чоруптар. А ооң соонда бис оларга аалчылар болуп баар бис. Ындыг бе, уруум — деп, ол Оксанадан ээлдек айтырды.

— Ой, авай, чүгле кончуг дүргеп чедип келиңер! — дээш, Оксана авамның холун тудуп алды. — Ямиль ам бистиң-биле кады чораай аан. Чоруур сен бе, Ямиль?

— Бир эвес силер ийилээн чоруп каар болзуңарза, бажыңга кым артар чүвел? Бис шуптувус кады баар бис — деп, кырган-авам чугаалады.

Мен ону дыңнааш, кайгап ор мен. Мээң оон чарлыр хөңнүм чок турда, Оксана чүге чааскаан чоруур чүвел? Шынап-ла, ону билбестери ол бе? Хөлчок мыткыр кылдыр ыглаксаам кели берди.

Кезек када ыыт чок олур бис. Ооң соонда кырган-авам чоруур үе келген дээрзин угаадыпты.

Чарлыышкын үр-ле шөйүлдү. Эң-не сөөлүнде мээң дуңмамга кырган-авам калгып келгеш, ооң чаагай бажының дүктерин суйбап кагды.

— Аас-кежиктиг бол, тыңчы болгаш эки кижи кылдыр өс, уруум —диди.

Чаштардан өде берген карактары мырыңай-ла кызып каап-тырлар. Ооң соонда бис шуптувус тергеге олуруптувус. Авам Оксананы дөңмектеринде олуртуп алды. Ачам моожаларны силгипти. Кижилер бистиң херимивис чанында артып калган, холдарын чайып турганнар.

— Мурнуңче барыңар, ажы-төл, буттарыңар сулададып алыңар. Кажан туруп-суңарза, катап олуруп алыр силер — деп, элээн чер эрткенивисте ол чугаалады.

Авам тергедеп дүшкен Оксанага дузалажып тур, мен бодум шурай бердим.

Бис сарыг сиген кыры-биле маңнажып ор бис. Чечектер чок болду, олар дүжүп калганнар, ховаганнар база-ла көзүлбес. Сиген сараадының кырында бир-ле улуг көк куш олур, ооң хөлегези черде чыдыр.

— К-ш-ш-.. Кш-ш-ш!—деп, алгырдым, ынчалза-даа ол куш ушпады.

— Ону коргутпа, Ямиль, ооң удуксап олурарын канчап билир сен —деп, Оксана чугаалай-дыр. —Чүге бо куш чааскаан чоор, ооң ажы-төлү кайда ирги?... Ооң ажы-төлү аалчылар болуп чорупканнары чадавас боор?

Ол ыыт чок тура, аяар немеди: «Авам бөгүн мээң-биле сериже үне бергеш, мени куспактап-ла, куспактап-ла турду, а ооң соонда ыглап бадырыпты...»

Мен хая көрүндүм. Авам, ачам болгаш Петро даай терге соонда чорлар.

Ыракта бистиң хову таламыс дам-дум көстүр болду. Чайын аңаа мээң дуңмамның карактары ышкаш ак-көк чечектер өзүп кээрлер. Оларны утпаспайлар деп адаар. Бис ол чечектерни чулгаш, бажыңга стаканга сугга тургузуп-даа турдувус чоп. Ам ол чечектер чок. Бистиң идиктеривис база элеп калганнар. Оксана база чоруй баар. Бажыңга чүгле Оксананың яблоназы болгаш оон ыңай олла эң чараш кас оглу артар.

— Чорувайн көрем, Оксана — деп дилэдим.

— Чоруур херек — деп, ол чугаалады. — А мээң ачам эки кижи, ол сеңээ болгаш меңээ ынак, Ямиль. Сен аваң-биле биске аалдап кээриңерге, бис чаа бажыңныг болур бис.

Биске терге чедип келди, бис Оксана-биле катап-ла аңаа олуруп алдывыс.

Ээмнер, көвүрүглер, хөлдер эриктерин кежилдир үрле чоруп келдивис. База катап-ла дагже үнүп кагдывыс. Мурнувуста узун поезд кожегеленчек ак ышты соонга арттырбышаан, эртип бар чор. Ыяштар ындында ак бажың көстүп тур.

— Чедип келгенивис бодур — деп, ачам чугаалады.

Ак бажыңга четпейн, ыяш адаанга терге туруп алды.

Ачам биле Петро даай бажыңче чоруптулар, а авам-биле мен аъг чанында артып калдывыс. Бажың чоогунда чайынналып чыдар рельстер бар болду, олар талыйты-ла шөйлү бергеннер, каяа-даа төнмес ышкаш кылдыр сагындырар. Бо рельстер-биле поездилер маңнажып турарлар.

— Билеттер бар бе? — дээн, ачамның үнүн дыңнап кагдывыс. Ооң-биле Петро даай биске чедип келди. — Поезд удавас келир-дир. Мен чүү-хөөнү эккелийн.

Ачам чорупту, а Петро даай бистиң-биле артып калгаш, авам-биле чугаалажып тур. Оларны мен билбес болдум, башкир эвес, өске дылда чугаалажып турлар. Ооң соонда чүү-хөө туткан ачам чедип келди. Олар ам үжээлээн чугаалажы бердилер.

— Кел чор! — деп, хенертен бир-ле кижи алгырды.

Кижилер шимчеп, маңнажып-ла үндүлер, ыяштар ындындан паровоз көстүп келди. Ооң диңмиди дээрге, буттар адаанда чер сириңейни бээр, бистиң чанывыс-биле эртип бар чыда, ышкырыга мен мырыңай корга бердим.

Авам мээң чеңимден тудуп алды, бис вагоннар соондан маңнажыптывыс. Петро даай бир вагоннуң чанынга тура дүшкеш, өөктери кылаңайнып чоруур кара костюмнуг кижиге билеттерин тутсупкан.

Петро даай ачамны куспактааш, авамның холдарын дыңзыг тутту, ооң соонда мени көдүргеш, чаактарымче үш катап ошкап кагды.

Оксана хенертен авамче шурай бергеш, ону дыңзыды-биле куспактапты. Олар боттарынче чыра тыртчып турда, авамның эгиннери сириңейнип турду.

Ачам авамның холдарындан Оксананы далаштыг алгаш, ошкап кааш, терге салыпты.

— Байырлажып алыңар, ажы-төл — деп, ол мээң энтимче көргеш, чугаалады.

Мээң дуңмам менче көрүнүп келирге, ооң арнын чаъс дамдыжыгаштары ышкаш карак чаштары эттүрүп кааны көрүп кагдым.

— Оксана, дуңмам, чоруй-вайн көр!

— Оглум, Ямиль, ыглава, силер удавас көржү бээр силер. Бис чаңгыс төрээн черлиг чурттап турар болгай бис —деп, ачам чугаалады.

Петро даай мээң дуңмамны вагоннуң тепкижигежинче көдүрүпкеш, боду кире халыды.

Паровоз хенертен дагжай берди. Вагоннар шимчеп чоруптулар.

Авам биле ачам поезд соонда холдарын чайып турлар. Вагон соңгаазындан Оксананың ак аржыылчыгажы бүлерешь дээн. Поезд ыяштар артынче чаштып бар чор. А бис ам-даа турган черивистен шимчевээн бис. Мен хенертен авамның оожум үнүн дыңнап кагдым:

— Мээң көжер кужум бодунуң уязынче чорупканы ол-дур...

Ачам кымче-даа көрүнмейн бир-ле чүвени бодап, ыттавайн турду.

— Ынчаар чугаалаан херээ чок, Кюнбике. Бистиң уруувус кезээде бистиң бажыңывыстың өөрүшкүзү болуп артар. Ам чүгле Оксана эвес, бис шуптувус ийи уялыг апаар бис. Петро бодунуң черинге, чаа, делгем бажыңны тудуп алыр. Ол күштүг шыдалдыг кижи. Бис ам олар-биле мөңгеде өөрүшкүнү-даа, кударалды-даа үлежир бис. Удур-дедир аалчылар болуп аргыжар бис, а бир эвес херек апарза, боттарывыска дузалажыр бис.

Мээң карактарымга улуг, чаа бажың, ооң чанында бистиниде ышкаш сесерлик, мында чаңгыс хадың, беш яблоня өзүп турар кылдыр көстүп келди. Херим чаны-биле ак кастар эртип бар чорлар. Бедик текпе кырынче, холдарывыстан так тудчуп алган, Оксана-биле бис үнүп бар чор бис...

М. ДОРЖУ очулдурган.

«Хөөмейим кагбас-ла мен,
Хөмге суккаш, чүъктеп аар мен.
Картыраамны кагбас-ла мен,
Хапка суккаш чүъктеп аар мен».

В. ПИВОВАРОВТУҢ фотоэтюду.

ЧАНЫП КЕЛ ЧЕ

Эрткен дүне дүжүмде мен сени көрдүм,
Эрги хевээр кады чурттап орар-дыр бис.
Аравыстан дамды суг-даа өттүр акпас,
Найыралдыг, эптиивис суг кедергей де.
Чарылгаштың чарлы албас улус-тур бис:
Сактыжа бээр, чагаалажыр, хүннешкилээр.
Каяа ынчап хинчектенип чоруур бис ам
Катап база олуржуп аал, чанып кел че.

В. МОНГУШ.

АЖЫЛ ШАГЫ

Шоодуг

БИСКЕ ажыл шагы мугур сес шакта эгелээр. Кандыг-даа таварылгада даргаларывыс сес шактың караан чазар ужур чок — кабинеттерин ол-ла шагында, ол-ла үезинде ээлептер.

Даргаларывыстың соон ызырты тускай эртемниглер, бригадирлер база саат чок келлилер. Оларның-биле удаа чыгыы бистер, совхозтуң механизаторлары, чолаачылары келир бис. Бистиң соовустан тудугжулар, суггатчылар, уурук-суурактап, соңнуг-мурнуг шуужуп орарлар. Артканнары билдингир: «аар-саарлаар» диҗиривис эш-өөрлер азы амы-хууда айтырыглыг, ийикпе, чок-ла болза аңаа-ла аян-тээлеп, чалгаа чазып келген, доора кижилер болгулаар. Ол-даа канчаар, биске хамык ужур даргаларывыстың хуралдаар чаңы болдур ийин. А олар хуралдаа-ла ам чартык шак ашкан. Ында ам специалистер изигленип, бригадирлер сегиржип ал чазып турар эвеспе. Чүге ынчаарлары ол? Чүге деп чүңүл? Бистерни, совхозтуң «кол шимчедикчи күжүн» хуваап чадап, хунаажып турбас чүве бе?

Ынчап үрүңейичип олурда шак ашкан.

— А силер, чүнү канчап турар силер?— деп бир кижи сонуургады.

— Хөөрежип турар бис. Эртежик келгеннер контора иштинде, шала озалдааннар даштын казанча кырында, оон орайтааннары контораның шаараш херимчигежин чыттыр базар чыгыы. Ийи холдап баартактанып, ийлендир шевектенип алгылаан азы баарында алиныг олургулапкан азы кырында кушкашкылаштыр хонгулапкан хөөрежип турар бис — деп, бир үн харыылаар бис.

— Чүнү хөөрежип турар силер?

— Чүнү-даа. Дүүнгү болуушкуннар сайгарып, бертенги медээлер солчуп турар бис. Аас иштин ооктур таакпылап, чараа кургагыже сыкыртынып каап олурарла улус бис.

— Чежеге дээр ынчап кээр силер?

— Тос шак ажып, а чамдыкта харын оон-даа орайтай бергилээр ийин.

— Ажырбас чүве бе? — деп, демги сонуургакчы караан хере көрдү.

— Чүү?

— Ажыл шагы аан, ол хире орайтаарга.

— Ажырбас болбайн канчаар. Канчап баар деп ол.

— Чүге?

— Чүге деп чүңүл? Даргаларывыс дем-не, мугур сес шакта-ла ажылдап үнген ышкажыгай, ынчангаш ажыл чоруп турары ол-дур.

— А силер, силер чүге мынчага?...

— Чүге деп чүзүл. Чүге дээрге кым, каяа чүнү кылыры, кажан, кайнаар баары биске ам-даа билдинмес болгай.

Ч. ЧАП.

Овүр район.

СОНУУРГАКТАРГА

«НОГААН ЧЫЛАН» ДУГАЙЫНДА ШҮЛҮГЛЕЛ

Беларус литературоведтерниң архивтен тыпкан чүүлү алкоголизмге удур пропагандага көскү черни ээлей берген. Оларның тып алганы «Ийи четкер» деп шүлүглели эрткен чүс чылдың төнчүзүнде бижиттинген-даа болза, ооң утка-шынары амгы шагывыска дыка дүгжүп турар. Хоралыг чаңчыл — арагага суңдулуг чорукту билдинмес автор мында шоодуг аяны-биле сойгалап турар.

Н. Добролюбовтуң Россия империязының барык талакы губернияларын хөме алган арага ишпес чорук дээш массалыг шимчээшкин дугайында чугаалап турар «Чоннуң хереэ» деп чүүлү-биле ук шүлүглелдиң чүүлдежип турары солун. 1859 чылдың февральда «Гродноуң суурларынга ээрик кижи көзүлбес» деп революстуг-демократ дыңналып турар, а Ошмяны хоорайның 1725 чурттакчызының 900-ү арага ишпестер ниитилелинче кирген. Төөгүнүң ол боттуг фактызы билдинмес литераторнуң шүлүглелинге үндезин болган. Тус черниң ашактарын арагаже суңдуладырын оралдашкан четкерниң ужуралдарын тоожуп биживишаан, ол четкер шулбуска мыйыс-даа, дуюг-даа чок арай боорда калгып келген деп дооскан. «Ногаан чылаңга» суңдулугларның Гродного кылыр чүвези чок, мында ийи тараачының бирээзи-ле арага ижер черни оюп турар.

С. КРАПИВИН,
СЭТА-ның корр.

КУДУМЧУДА ТООЛ

Тоол маадырлары ыяш кижижигештер Вологдага көстүп келген. Ол кижижигештерни скульптор В. Шиянов «алышкылар» деп адааш, бөлүк кылдыр тургускан.

«Алышкыларның» баштайгылары — мөге-шыырак ыяш кезикчизи, маадыр кижи, эрес казак, олар хоорайның төвүнге, Октябрь чарыгында көстүп келген. Ус-шеверниң кичээнгейинге хоорайда чаа туттунуп турар черлеринче база кичээнгейин угландырып турар. «Вологодский оптико-механический завод» каттыжыышкынының чоогунга кургап кала берген ийи теректен ол кырган-ачаны болгаш кырган-аваны кылып каан. Подшипник заводунуң чоогунда скверге болгаш ойнаарактарның «Теремок» театрының чанында шелге тоол маадырларының дүрзүлерин кылыры-биле телевилел белеткеп турар. Болунуң ажылының сорулгазын скульптор мынча деп тайылбырлаар:

— Бурун шагдан бээр Вологданың бажыңнары ыяштан кылган чүүлдер-биле сурагжып келген. Ынчалза-даа сөөлгү үеде даш тудуглар көвүдээш, ыяшты чайгаар үндүр кызып турар. Ынчангаш хоорайның ыяш кылыг кылыр овурун чидирбес деп бодап турар мен.

В. ЖУКОВ,
СЭТА-ның корр.

БУРУН ШАГНЫҢ АРТИЗИНИҢ ЭДИЛЕЛИ

Казахстанның мурнуу чүгүнде Куйрук-Тобе хоорайның Х—ХII чүс чылда турган кварталының орнун казып турган археологтар дойдан кылган төгерик арын дүрзүзү тып алган. Ол театр херекселли болган. Сыгыр карактарлыг, төгерик аастыг ол арында думчукту, эриннерни чыпшырып каан.

Бурун шагда ол черге каастанган артистерниң дүрзүзү-биле оюн-тоглаа көргүзүп турган дээрзин ол дүрзү бадыткаар. Археологтарның санап турары-биле алырга Куйрук-Тобениң турган черинге XI чүс чылда Кедер деп хоорай турган, ол Отраф-Фараб күрүнениң найысылалы.

Ол дүрзү тывылган черге доңга мойну база чыткан. Ук доңганы мыйыстыг болгаш салдыг кылдыр кылып каан.

— Кедер хоорайга чурттап турган ол артистиң херекселдери дээрзи чигзиниг чок — деп, төөгү эртемнериниң доктору К. Байпаков чугаалаар.— Ортаакы вектер үезинде хоорайжыларның культура амыдыралынга театр база улуг салыышкынны киирип келгениниң бадыткалы-дыр.

И. ТОБОЛЬНОВ,
СЭТА-ның корр.

КЫЖЫН ЧАЗЫЛГАН ЧЕЧЕК

Час дүжериниң оранчок мурнунда Ашхабадтың чурттакчылары жимолостуң болгаш жасминниң чаагай чыдын тынганнар. Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязының төп ботаниктиг садынга ол чечектер чазылган.

Делегейниң бүгү чурттарындан беш муң ажыг аңгы-аңгы үнүштү мында чыгган. Тус черниң үнүштериниң безин мында 450 ажыг хевири бар. Ол үнүштерни өөренип, шенеп турган, курган ховунуң байдалдарынга тааржыр, улус ажыл-агыйынга ажыктыг бээр үнүштерни ботаниктер дилеп тып турар. Оларның аразында — мөңге ногаан альдар хадызы бар, ол туркмен найысылалдың кудумчуларын каастай берген.

Ботаниктиг садтың специалистериниң сүмелерин мээш өстүрүкчүлери база ажыглап, Каракум каналының зоназын ногаанчыдар мыштарының перспективтиг сорттарын өстүрүп турар.

В. МАЛЮТИН,
СЭТА-ның корр.

ТЫВЫЗЫКТАР

Суг мээлиг, хос херектиг,
Бус белдиг, мөөрээн далайлыг,
Көс буттуг, калчаа оолдуг.
(Баажызы — тыва эдилелдерде болгаш тыва амыдыралда бар чүүлдер аймаа.)

КРОССВОРД

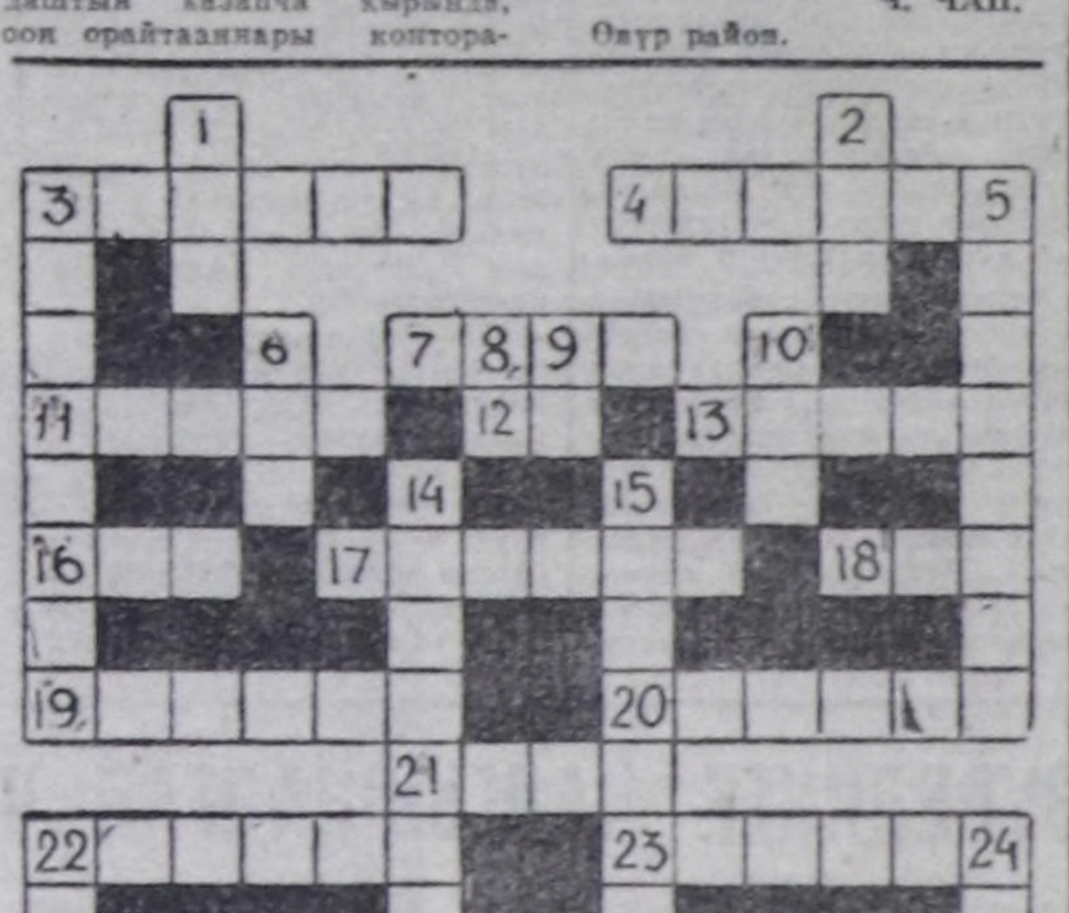

ДООРА ДУРГААР: 3. Тывада суур. 4. Кызылда кудумчу. 7. Тыва ат. 11. Чурттуң футбол командазы. 12. Аң. 13. Продукт аймаа. 16. Африкада хем. 17. Тыва ат. 18. ССРЭ-де хоорай. 19. Делегейде сураглыг аян-чорукчу. 20. Улуг орус чогаалчы. 21. Амыдыралга херек чүүл. 22. Өг херексели. 23. Ажылга кирерде, өөренирде бижиир чүүл. 25. Далайның диргг амытаны. 26. Тайганың аңчыгажы. 27. Иранда хоорай. 30. Черниң оңгар хевири. 31. Кижиниң өнчүзү. 33. «Оттуушкун» деп шиинде маадыр. 34. Мордва АССР-де суур. 37. С. Сүрүң-оолдуң шүлүглели. 38. Испанияда хоорай.

УЗУН ДУРГААР: 1. Өң. 2. Чоок кижи. 3. Тыва оюн. 5. Соңгу Америкада хоорай. 6. Америк ыраажы, патриот. 8. Тыва спорт херексели. 9. Красноярск крайда хем. 10. Чем чиирде эң кол чүүл. 14. Аң аймаа. 15. Бичии уругларның ойнаар чери. 22. Насеком. 24. Делегейде сураглыг чурукчу. 28. Чылдың үези. 29. ССРЭ-де улуг демир-оруг тудуу. 31. Аарыг кижээ херек чүүл. 32. Аң. 35. Даг бажы. 36. Насеком аймаа.

Б. ШОКСУН тургускан. (Хову-Аксы).

Бодалга харызы

Бо чылдың апрель 11-де үнген № 86 «Шында» шыдыраа бодалгазының харызы: ак тала эгелээш, ийи көштен удар: 1. Фф5... (ийи көштүг шыдыраа бодалгазының харызынга чурумчутканын өзугаар чүгле баттайты көштү айтыр).

ТВ

АПРЕЛЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15—«Чүүден болгаш чүге». 8.45 — «Хосталганың оруу-биле. Зимбабвениң дугайында телеочерк. 9.15 — ВЛКСМ-ниң ХХ съездизинде. 9.45 — Делегейниң улустарының чогаадылгазы (Индия). 10.45 — «Хоорай темаларынга чурумалдар». Док. фильм. 10.55 — ССРЭ-ниң КҮУТ-туң үрер хөгжүм херекселдер оркестриниң концерти. 11.15 — Ада-чурттуң тураскаалдары. 12.15 — «Бүзүреңчиг-даа болза, элдептиг». 13.15 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 14.05 — «Калы ажылдажылга». 14.35 — Мультфильм. 15.05 — ВЛКСМ-ниң ХХ съездизиниң хүн демдеглели. 15.25 — Бөгүн делегейде. 15.50 — «Ээлчег соонда». Уран чүүл мастерлериниң ажылчыннар-биле ужуражыышкыннары. 17.30 «Ынак Төрээн чуртум». Фотоконкурс. 17.35 — «Ол мээң ырым». Док. телефильм. 17.50 — «Мээң чуртум — чечектелип турар сад». Концерт. 18.30 — Коммунистиг субботниктиң хүн демдеглели. 18.50 «Шупту чүвени биликсеп тур мен». Киножурнал. 19.00 — ВЛКСМ-ниң ХХ съездизиниң делегаттарынга болгаш аалчыларынга концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Төрээн чуртунга эргим аттар». «И. С. Тургенев. Прозада шүлүктер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 22.00 — Хоккей. Делегей чемпионады. ГФР биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Австриядан дамчыдылга. Чангарда — Медээлер. 00.20 — ВЛКСМ-ниң ХХ съездизинде. 00.50—02.05 — Информастыг хөглеДиглиг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 8.25 — Ритмниг гимнастика. 8.55 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.25— Киргизияның телестудиязының программазы. 10.25 — «Ындыг оол чурттап турар». Уран-чечен фильм. 12.00 — Делегейниң уран культуразы. 12.30 — «Аялгаларның ылбылыг үннери». 13.00 — «Черде ис». Уран-чечен фильм. 14.20 — «Билдингир чогаалдар, сураглыг күүседикчилер». В. болгаш Т. Пикайзеннер. Л.-В. Бетховен. «Крейцерниң сонатазы». 15.00 —«Кижи. Чер. Октаргай». 15.30 — «Балыкчы болгаш балык дугайында тоол». Мультфильм. 16.00 — Хоккей. Делегей чемпионады. Финляндия биле Чехословакияның шилиндек командалары. Канаданың болгаш АКШ-тың шилиндек командалары ойнаар. Австриядан дамчыдылга. 18.05 — «Каткы бажы каткан эвес». Баштактаныг кежээзи. 19.35 — «Ынак Төрээн чуртум. Фотоконкурс.

КЫЗЫЛДАН

19.40 — Медээлерниң тыва болгаш орус дыл кырында тускай үндүрүү.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ква-ква» квартет». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. Национал театрларның фестивалы. И. Гаручава. П. Хотяновский — «Бачыт арлыышкыны». Күрүнениң Марджанишвили аттыг үлегерлиг театрының шиизи. 23.00 — Концерт. 00.00 — Док. фильм. 00.20—01.05 — Бут бөмбүү. Эш хуу ужуражыышкыннар. ССРЭ биле Швецияның шилиндек командалары ойнаар.

Редактор
В. С. ШАРАВИН

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8, чамдык черлерге 13—18 градус соор. Хүндүс 12—17, чамдык черлерге 2—7 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар. Хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 4—6 градус соор, хүндүс 14—19 градус чылыг болур.

Автоорукатарга көстүрү эки.

кино

АПРЕЛЬ 18-те

«НАЙЫРАЛ»: «Король «Дрозловик» 15.00, «Время сыновей» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Любовь и голуби» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кто войдет в последний вагон» 15.00, 17.00, «Рейс 222» 19.00 шактарда.

ШЫН
Адресивис: 667000,
Кызыл хоорай,
Щетинкин болгаш
Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээжы-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга аймаа.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3492.
ТС—00598.